

Društveno-gospodarske prilike đurđevačke Podravine u razdoblju od 17. do 19. stoljeća

Carek, Martina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:470426>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

MARTINA CAREK

**DRUŠTVENO-GOSPODARSKE PRILIKE
ĐURĐEVAČKE PODRAVINE U RAZDOBLJU
OD 17. DO 19. STOLJEĆA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

MARTINA CAREK

**DRUŠTVENO-GOSPODARSKE PRILIKE
ĐURĐEVAČKE PODRAVINE U RAZDOBLJU
OD 17. DO 19. STOLJEĆA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Darko Vitek

Zagreb, 2021.

ZAHVALA

Prvenstveno, zahvaljujem se Fakultetu hrvatskih studija, Odsjeku za povijest i mentoru prof. dr. sc. Darku Viteku pod čijim vodstvom je ovaj diplomski rad izrađen. Hvala Vam na savjetima i smjernicama, ne samo pri izradi rada, već i za vrijeme studiranja, posebno što ste kolegije učinili zanimljivima i uvijek poticali na rad i učenje. Godine studiranja na Fakultetu hrvatskih studija oblikovale su moje znanje, vještine, razmišljanje i stavove, na čemu sam zahvalna i što ću zauvijek nositi sa sobom kroz život. Hvala svim profesorima i djelatnicima Fakulteta, što su obogatili moj period studiranja mnogim znanjima i imali dovoljno razumijevanja.

Veliko hvala mojoj obitelji, tati, mami i sestri na podršci i pomoći bez koje moje studiranje ne bi bilo moguće ostvariti i privesti kraju.

Hvala svim mojim prijateljima, na savjetima, ohrabrenju i razumijevanju. Veliko hvala mojim kolegama s fakulteta, a posebno hvala Aniti, Antoniu i Luki. Hvala Vam na suradnji, pomoći, druženju i prijateljstvu. Posebno se zahvaljujem Ivanu, bez tvoje beskrajne podrške, ljubavi i razumijevanja, možda nikad ne bih upisala ovaj fakultet. Hvala ti što si se uvijek veselio mom uspjehu i bio ponosan na mene.

Društveno-gospodarske prilike đurđevačke Podravine u razdoblju od 17. do 19. stoljeća

Socio-economic conditions of Đurđevac Podravina in the period from the 17th to the 19th century

Sažetak:

Rad se bavi proučavanjem društveno-ekonomskih odnosa i prilika na prostoru đurđevačke Podravine u razdoblju od početka 17. do kraja 19. stoljeća. Opisane su okolnosti koje su dovele do uspostave vojnokrajiške uprave u Đurđevcu i okolnim mjestima, te nastanak i razvoj naselja i župa. U tom kontekstu 17. stoljeće je obilježeno procesima naseljavanja i obnove. Prirodni, politički i društveni čimbenici uvjetovali su razvoj gospodarstva. Sredinom 18. stoljeća prostor spada pod upravu Đurđevačke pukovnije i pod njom je ostao do 1873. godine. Obilježja društvenog života bila su život u kućnim zadrugama i vojna služba. Gospodarski razvoj stagnira, a vojna uprava ograničava obrtnu djelatnost na vojne potrebe. Proizvodnja je pretežno agrarna, a viškovi se razmjenjuju unutar Vojne krajine. Krčenje šuma i isušivanje močvarnih terena ostvareni su u režiji vojnokrajiške vlasti. Zemlja je bila vojno leno i dana je na obradu i uživanje obiteljima krajišnika. Ukidanjem Vojne krajine, prostor je ušao u sastav civilne Hrvatske pod Bjelovarsko-križevačku županiju, te od tada možemo pratiti njegov razvoj u jedinstvenom upravnom sustavu pod nadležnošću hrvatskog bana i sabora.

Ključne riječi:

đurđevačka Podravina, Vojna krajina, Đurđevačka pukovnja, Drava, Đurđevački pijesci

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
1.1. Historiografija.....	3
1.2. Prostor đurđevačke Podravine	5
2. Posljedice osmanskih prodora na područje đurđevačke Podravine	7
2.1. Srednjovjekovno vlastelinstvo Đurđevac	7
2.2. Neuspjeh osmanskih osvajanja đurđevačke utvrde	8
2.3. Depopulacija i agrarna zapuštenost	11
3. Vojna krajina.....	13
3.1. Na razmeđi Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva	14
3.2. Reorganizacija Vojne krajine u 18. stoljeću – stvaranje Đurđevačke pukovnije	15
3.3. Povojačeno društvo.....	16
4. Župe i naselja đurđevačke Podravine od 17. stoljeća – obnova Podravine	20
4.1. Osnivanje i obnova naselja i župa đurđevačke Podravine.....	20
5. Gospodarstvo đurđevačke Podravine od 17. do konca 19. stoljeća	27
5.1. Utjecaj rijeke Drave na naselja đurđevačke Podravine	28
5.2. Bilogora i šumska bogatstva.....	30
5.3. Đurđevački pijesci	32
6. Ukidanje institucija Vojne krajine i uključivanje prostora Vojne krajine u civilnu Hrvatsku	34
6.1. Razvoj gospodarstva i osnivanje udruženja građana u drugoj polovici 19. stoljeća	34
7. Zaključak.....	36
8. Bibliografija	38
8.1. Knjige	38
8.2. Objavljeni radovi u stručnim časopisima	39
8.3. Mrežni izvori	40
8.4. Popis priloga	40

1. Uvod

Svrha pisanja ovoga rada jest opisati društveno-gospodarske procese na području đurđevačke Podravine u ranonovovjekovnom i novovjekovnom razdoblju, preciznije, od početka 17. stoljeća pa sve do kraja 19. stoljeća. Cilj je objasniti različite političke, ekonomske i prirodne čimbenike koji su uvjetovali razvoj toga prostora i formiranje naselja. Razdoblje od 17. do kraja 19. stoljeća specifično je po tome što se tada prostor đurđevačke Podravine nalazi u sklopu Vojne krajine, što određuje taj prostor u društvenom, ali i u ekonomskom smislu. Za objašnjavanje prilika u 17. stoljeću i potpadanje prostora u sastav Vojne krajine, bilo je potrebno vratiti se u stoljeće ranije u kontekst osmanske prijetnje i osvajanja te općenito funkcije vojnokrajiškog sustava.

Rad je podijeljen u osam cjelina te se u prvoj cjelini daje uvod u temu rada s osvrtom na historiografiju o đurđevačkoj Podravini i definiranje tog prostora. U drugoj cjelini opisani su osmanski prodori u 16. stoljeću i posljedice njihova osvajanja za područje Podravine. Pri tome je ukratko opisan prelazak iz srednjovjekovnog vlastelinstva Đurđevac pod obrambeni sustav Vojne krajine. Osmanske provale na podravski prostor rezultirale su migracijama stanovništva toga kraja što je dovelo do propadanja sela i gospodarstva. Osvrt u ovom poglavlju je na promjenama koje je osmanska prijetnja donijela na ovaj prostor, premda sama đurđevačka utvrda nikad nije bila osvojena. Prostor đurđevačke Podravine je u skladu s tim opisan kao granični pojas, najistočnija točka obrane Habsburške Monarhije spram Osmanskog Carstva, sve do oslobođanja Virovitice i daljnjih pomaka granice na istok. Treća cjelina posvećena je Vojnoj krajini, samom nastanku, podjelama i funkciji tog fenomena. To je svojevrsan povijesni pregled razvoja Vojne krajine od 16. stoljeća do 19. stoljeća. Poglavlje daje širu sliku i pregled važnih događaja kroz to razdoblje, kako bi i same promjene u đurđevačkoj Podravini bile jasnije opisane i shvaćene u jednom širem kontekstu prilika i događaja toga vremena. Opisana je reorganizacija sustava Vojne krajine u 18. stoljeću. Naglasak je na stvaranju Đurđevačke pukovnije i posljedicama koje je za đurđevački kraj imao položaj sjedišta pukovnije. Osvrt je na društveni položaj krajišnika i svakodnevici tog povojačenog društva, njihovim pravima i obvezama. Nadalje, u četvrtom poglavlju riječ je o župama u đurđevačkoj Podravini i stvaranju te revitalizaciji naselja. Naselja o kojima je riječ u tom poglavlju zadržala su kontinuitet života te u današnjem upravnom sustavu čine općinska središta đurđevačke Podravine. Peta cjelina odnosi se na prirodne uvjete prostora đurđevačke Podravine koji su bili preduvjet razvoja gospodarstva na tom području. U tom smislu opisan je utjecaj blizine rijeke Drave, šumska bogatstva, stvaranje poljoprivrednih

zemljišta isušivanjima močvara te prednosti blizine bilogorskih obronaka. Također, fokus je i na fenomenu pijesaka čiji postanak seže duboko u Zemljinu prošlost, a imao je veliki utjecaj na ekohistorijske prilike đurđevačke Podravine. U šestom poglavlju riječ je o samom prelasku iz vojnokrajiškog sustava u sastav civilne Hrvatske. Ukidanje Vojne krajine donijelo je promjene na prostore pod dotadašnjom vojnom upravom. Poglavlje se bavi gospodarskim razvojem i promjenama u đurđevačkom kraju koncem 19. stoljeća. Zaključna razmišljanja o čitavoj temi rada i sinteza sadržaja rada izneseni su u sedmom poglavlju. Na koncu rada nalazi se popis bibliografskih jedinica i slikovnih priloga koji su korišteni u radu, a odnose se na objavljene izvore, knjige, članke u znanstvenim časopisima te izvore dostupne preko mrežnih stranica.

Ovaj pregledni rad spoj je zavičajne povijesti u kontekstu društveno-političkih događaja uslijed ratova s Osmanlijama, stvaranja vojnokrajiškog sustava i posljedica koje su isti ostavili na mikroprostor đurđevačke Podravine. Vodeći se izrekom rimskog filozofa i književnika Seneka¹ koja glasi "Nitko ne ljubi domovinu jer je velika, već što je njegova", nastala je motivacija za temu rada. Pišući o povijesti vlastitoga zavičaja, povjesničar spoznaje samoga sebe, prošlost ljudi i zavičaja u kojemu je odrastao. Samim time izražava se privrženost i ljubav prema zavičaju. Dobro poznavanje zavičajne povijesti preduvjet je budućem stvaranju i istraživanjima tema lokalnog karaktera.

¹Lucius Annaeus Seneca (4. pr. Kr – 65.) bio je rimski filozof i književnik i svoj trajni filozofski doprinos dao je školi stoicizma. Njegovi su spisi lako čitljivi i pristupačni široj publici. Sačuvani su njegovi filozofski eseji iz praktične etike i dramska djela. Senekino je djelo snažno utjecalo na talijansku renesansnu dramu, W. Shakespearea, P. Calderona, te francusku klasicističku tragediju Voltairea i drugih. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 3.8.2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55383>

1.1. Historiografija

Nezaobilazan izvor za proučavanje povijesti podravskoga kraja su djela dr. Rudolfa Horvata (1873.-1947.), koji je svojim znanstvenim opusom dao temelje podravskoj historiografiji. On je u svojim radovima iznosio povijesne podatke na temelju crkvenih arhivskih izvora, bavio se srednjovjekovnim zbivanjima na prostoru Podravine te pojedinim župama i selima iz kojih su nastala današnja naselja, općine i gradovi.²

Vrijedni izvori za proučavanje prošlosti pojedinih naselja đurđevačke Podravine su monografije franjevca Paškala Vjekoslava Cvekana (1913.-1998.). Rodio se u mjestu Ferdinandovac, a uz svećeničko zvanje bavio se proučavanjem povijesti i restauratorskim radom. Rezultat toga su brojne monografije o franjevačkim samostanima, župama i mjestima đurđevačke Podravine.

Važan doprinos proučavanju povijesti Podravine dao je dr. Dragutin Feletar (1941.-), povjesničar i geograf. Kao glavni pokretač *Podravskog zbornika* dao je poticaj osnivanju niza udruga i društava čiji je cilj njegovanje kulturne i povijesne baštine podravskog kraja.³ Bio je pokretač i urednik znanstveno-popularnog časopisa *Meridijani*. Njegovo djelo *Podravina – Općine Koprivnica, Đurđevac, Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, uvelike je poslužilo u ovome radu za razumijevanje prošlosti đurđevačke Podravine.

Povijesna istraživanja podravskog prostora bila su prilično skromna, sve do pokretanja *Podravskog zbornika* 1975. godine. Tada nastaju brojniji istraživački radovi i pojačan je interes povjesničara i drugih znanstvenika za prostor Podravine. Godine 2002. pokrenut je *Časopis za multidisciplinarna istraživanja Podravina* u kojem se objavljuju znanstveni i stručne radovi iz različitih područja vezani za područje rijeke Drave u Hrvatskoj. Osim razvijanja multidisciplinarnih istraživanja o Podravini, časopis je fokusiran i na povijest, zemljopis, arheologiju, etnologiju, ekologiju, demografiju, sociologiju i ekonomiju. U časopisu *Ekonomika i ekohistorija* pod uredništvom profesora Drage Roksandića i Hrvoja Petrića, a koji izlazi od 2005. godine, također nalazimo mnoštvo znanstvenih radova vezanih uz gospodarsku povijest podravskoga kraja. Zanimanje za botaniku i istraživanja flore i faune Podravine, kao i vrijedni opisi fenomena pješčanih naslaga podravskoga kraja, predmet su istraživanja profesora Radovana Kranjčeva, porijeklom iz Đurđevca. Njegove knjiga *Pijesci u Podravini: Đurđevački pijesci* vrijedan su izvori korišten u ovome radu. Zadnjih godina pojačan je interes za njegovanje povijesne, kulturne, etnografske i prirodne baštine

²Hrvoje, PETRIĆ (2004.), „O podravskoj historiografiji“ *Podravina – časopis za multidisciplinarna istraživanja*, Vol. 3, No.5, 124.

³PETRIĆ, „O podravskoj historiografiji“, 136.

podravskega kraja, što podrazumijeva uključivanje velikog broja ljudi u promoviranje takvih sadržaja preko različitih internetskih stranica, pojačanim pisanjem znanstvenih radova zavičajne tematike, ali i zaštitom i očuvanjem prirodnih i povijesnih dobara.

Značajan doprinos hrvatskoj ranonovovjekovnoj historiografiji dao je profesor Hrvoje Petrić. Knjiga *Pogranična društva i okoliš – Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću* posvećena je ekohistoriji te objašnjava prirodne procese i društvene promjene, a autor je svojim interdisciplinarnim pristupom temi dao novi pogled na urbani razvoj i kretanje stanovništva, između ostalog, i đurđevačke Podravine.

Potaknut Petrićevim znanstvenim radom, autor i povjesničar Nikola Cik, izdao je knjigu *Ekohistorija Đurđevca i Virja u drugoj polovici 18. stoljeća* u kojoj je obuhvaćen pregled prirodnih i društvenih čimbenika u đurđevačkoj Podravini. U knjizi je prikazan odnos čovjeka i okoliša te demografska kretanja stanovništva u 18. stoljeću na mikroprostoru Đurđevca, Virja i okolnih naselja. Djelo ima vrijednost relevantnog izvora za daljnja istraživanja i proučavanje povijesti đurđevačke Podravine.

Zbog vremenskog razdoblja kojim se ovaj rad bavi, nezaobilazni su historiografski izvori vezani uz povijest Vojne krajine. Povijest đurđevačke Podravine od 17. do konca 19. stoljeća potrebno je promatrati u širem sustavu Vojne krajine. Sukladno tome, valjalo je proučiti radove povjesničara Fedora Moačanina (1918.-1997.), koji se bavio proučavanjem organizacijske strukture vojnokrajiškog sustava. Vezano uz povijest Vojne krajine, u ovome radu korišteno je djelo profesora Alexandera Buczynskog *Pa to su Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine*, zatim knjiga *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine* autorice Iskre Iveljić i knjiga *U potrazi za mirom i blagostanjem: hrvatske zemlje u 18. stoljeću* urednice Lovorke Čoralić. Stupanj istraženosti fenomena Vojne krajine u hrvatskoj historiografiji je zadovoljavajući te je povijest Vojne krajine u različitim aspektima predmet istraživanja mnogih povjesničara.

1.2. Prostor đurđevačke Podravine

Slika 1. Pogled na šetnicu koja spaja *Stari grad* i park šumu *Borik* – obronci Bilogore u daljini

Izvor: Fotografirala Martina Carek, 13. siječnja 2021., Đurđevac

Pod područjem Podravine podrazumijevamo nizinski prostor koji je s jedne strane omeđen rijekom Dravom, a s druge strane obroncima gore Bilogore i Kalnika. Gora Bilogora se u ranome novom vijeku nazivala Međurečka gora⁴, no u ovome radu radi lakšeg razumijevanja i poimanja prostora, koristit će se naziv Bilogora. U geografskom smislu prostor Podravine se proteže iznad Ludbrega longitudinalno prema jugoistoku iza Pitomače i prema Slatini. Podravinu dijelimo na prostor gornje Podravine i slavonske Podravine koja se proteže na jugoistok i prati tok rijeke Drave prema Osijeku. Gornja Podravina prema toj podjeli obuhvaća sjeverozapadna naselja i gradove Ludbreg, Koprivnicu i Đurđevac. Prema nekim drugim podjelama prostor Podravine dijeli se i na srednju Podravinu koja obuhvaća prostor od grada Đurđevca i okolnih naselja preko Virovitice do Slatine. S obzirom na to, teško je odrediti točne granice podravskoga prostora, no u tome pomaže jedino svijest stanovnika pojedinih naselja koji se identificiraju kao Podravci.⁵ Rijeka Drava, kao okosnica podravskog prostora, danas čini prirodnu granicu Republike Hrvatske s Republikom

⁴Takav su toponim za Bilogoru na svojim kartama upotrijebili Stjepan Glavač 1673. godine i Giacomo Cantelli da Vignola 1690. godine. Hrvoje, PETRIĆ (2012.), *Pogranična društva i okoliš: Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću*, Samobor-Zagreb, 39.

⁵Nikola, CIK (2016.), *Ekohistorija Virja i Đurđevca u drugoj polovici 18. stoljeća*, Samobor, 15.

Mađarskom. Mijenjanjem toka rijeke Drave, dio hrvatskog teritorija je ostao s lijeve strane rijeke Drave te taj prostor nazivamo *Prekodravljem*, a čini ga nekolicina naselja i poljoprivrednih zemljišta. U današnjem upravnom-administrativnom smislu područje Podravine obuhvaća dijelove Varaždinske, Koprivničko-križevačke, Virovitičko-podravske i Bjelovarsko-bilogorske županije.

Definiranje prostora đurđevačke Podravine uvjetovano je time što naselja u okolici grada Đurđevca gravitiraju prema njemu kao središtu koje je imalo različite administrativne, gospodarske i društvene funkcije kroz povijesna razdoblja, ali i danas. Tako možemo definirati svaki manji dio Podravine čija naselja gravitiraju prema nekom središtu i stoga razlikujemo ludbrešku, koprivničku i đurđevačku Podravinu. Neki povjesničari proizvoljno upotrebljavaju nazive *đurđevčko-virovska Podravina* poput Nikole Cika i *molvarska Podravina* poput Vladimira Šadeka, kako bi u svojim radovima dali povijesni prikaz određenih područja Podravine.⁶ Pod pojmom đurđevačke Podravine u ovome radu bit će obuhvaćen društveno-gospodarski razvoj i prikaz naselja u okolici grada Đurđevca koja danas imaju upravno-administrativni status općina, a gravitiraju prema gradu Đurđevcu i imaju duboke poveznice s njim. To su Virje, Šemovci, Molve, Kalinovac, Ferdinandovac, Podravske Sesvete i Kloštar Podravski. Grad Đurđevac se u današnje vrijeme nalazi na povoljnom prometnom položaju uz Podravsku magistralu i željezničku prugu te je vrlo dobro povezan s drugim gradovima. U upravno-administrativnom smislu pripada Koprivničko-križevačkoj županiji i sa svojih 8264 stanovnika, prema popisu stanovništva iz 2011. godine, treći je grad po veličini u županiji.⁷ Đurđevac je danas specifičan u Republici Hrvatskoj po tome što se na njegovu teritoriju nalazi posljednja europska pustinja poznatija kao *Hrvatska Sahara* ili *Đurđevački pijesci*.

⁶U knjizi *Ekohistorija Virja i Đurđevca u drugoj polovici 18. stoljeća*, Nikola Cik koristi naziv *đurđevčko-virovska Podravina*, a u knjizi *Molvarska Podravina i druge teme: izbor studija i radova*, Vladimir Šadek koristi naziv *molvarska Podravina* za definiranje prostora naselja koja gravitiraju Molvama, kao što su Repaš, Molve Grede, Gornja Šuma. CIK, *Ekohistorija Virja i Đurđevca u drugoj polovici 18. stoljeća*, 16. Vladimir, ŠADEK (2008.), *Molvarska Podravina i druge teme: izbor studija i radova*, Molve, 24.

⁷Hrvatski zavod za statistiku. Pristupljeno 30.7.2021.
<https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censustabshtm.htm>

2. Posljedice osmanskih prodora na područje đurđevačke Podravine

2.1. Srednjovjekovno vlastelinstvo Đurđevac

Prvi spomen Đurđevca nalazimo u pisanoj ispravi hrvatsko-ugarskoga kralja Bele IV. iz 1267. godine gdje se Đurđevac spominje kao selo sv. Jurja. U popisu župa Zagrebačke biskupije 1334. godine te 1501. spominje se župa Đurđevac.⁸ Srednjovjekovno naselje Đurđevac povjesničari promatraju u okviru đurđevačko-prodavizkog vlastelinstva. *Prodaviz* (Prodavić) bio je naziv za nekadašnju utvrdu smještenu u današnjem Virju. Ipak, postoje određene dileme i različita tumačenja od strane povjesničara oko srednjovjekovnog položaja naselja. Franjevac Paškal Cvekan smatra da je selo sv. Jurja bilo smješteno južnije od današnjeg naselja, udaljenije od same utvrde *Stari grad*, te da je tu postojao stariji kaštel, na lokalitetu *Pri turnu* ili *Lešćanova greda*.⁹ S njegovom tvrdnjom slaže se i autor Nikola Cik koji navodi kako su se stanovnici tog naselja u kasnijem razdoblju preselili bliže utvrdi *Stari grad* uslijed osmanskih pustošenja.¹⁰ S druge strane, Ranko Pavleš, povjesničar koji se bavi topografijom sjeverozapadne Hrvatske, nastoji opovrgnuti te teze i smješta naselje bliže utvrdi temeljem dokumenta iz 1237. godine u kojem se govori o podjeli imanja *Oxzeu Sengurg* (Selo svetog Jurja).¹¹ Od 14. stoljeća pa sve do sredine 16. stoljeća izmjenjivali su se brojni vlasnici đurđevačkog, tada najvećeg, posjeda Križevačke županije. Kralj Karlo Robert I. Anžuvinc (1301.-1342.) darovao je đurđevački posjed banu Mikcu (Mihaljeviću) koji je vršio službu slavonskog bana od 1325. do 1342. godine.¹² Nakon smrti bana Mikca, posjed je ostao u vlasništvu njegovih potomaka. Najvjerojatnije je došlo do podjele posjeda na više dijelova, pošto je ban Mikac imao pet sinova.¹³ Iz izvora se saznaje kako je Stjepan Prodavić, unuk bana Mikca, ostao bez đurđevačkog posjeda krajem 14. stoljeća kada mu ga kralj Sigismund oduzima zbog sukoba i napada na kraljeve pristaše.¹⁴ Godine 1401. kralj Sigismund daruje posjed ugarskom palatinu Detriku Bebeku od Pelšeca. Kroz 15. stoljeće, točnije do 1477. godine, đurđevački posjed često je mijenjao svoje gospodare, od Nikole Prodavića, braće Matka i Petra Talovca, grofova Celjskih, Ivana Hunyadija, Ivana Vitovca, Matije Korvina i

⁸Ivica, ZVONAR (2011.), „Nekoliko crtica o povijesti Đurđevca“ *Cris*, Vol.12., No.1., 291.

⁹Paškal, CVEKAN (1991.), *Đurđevac – kakav nije poznat*, Đurđevac, 23.

¹⁰CIK, *Ekohistorija Đurđevca i Virja u drugoj polovini 18. stoljeća*, 23-24.

¹¹Ranko, PAVLEŠ (2013.), *Podravina u srednjem vijeku: povijesna topografija srednjovjekovne Gornje Komarnice (ludbreška, koprivnička i đurđevačka Podravina)*, Koprivnica, 137.

¹²CVEKAN, *Đurđevac – kakav nije poznat*, 18.

¹³Milan, KRUHEK, Zlata JERAS POHL, Željko JAGIĆ (1985.), *Đurđevac – stari grad – Konzervatorska studija*, Zagreb, 5.

¹⁴CVEKAN, *Đurđevac – kakav nije poznat*, 21.

konačno obitelj Ernušt od Čakovca.¹⁵ Ivan Ernušt bio je podrijetlom židov iz Švedske. U Ugarskoj je stekao veliki imetak i često je posuđivao novac kralju Matiji Korvinu, čiji su ratni podvizi potraživali velika financijska sredstva. Tako je kralj u zamjenu za novac Ernuštu dao visoku čast i službu, ali i posjede. Među njima bio je i Đurđevac. Uz to, Ernušt je kupio i grad Koprivnicu s posjedima te cijelo Međimurje. Iz toga proizlazi nadimak Ivana Ernušta, *Čakovečki*.¹⁶ Nakon njegove smrti, posjedi ostaju u obitelji te njegovi potomci upravljaju njima sve do 1541. godine. Te godine umire Ernuštov praunuk Gašpar Ernušt, posljednji muški član obitelji.¹⁷ Po tadašnjem zakonu, svi posjedi obitelji Ernušt trebali su pripasti kralju Ferdinandu I. Habsburškom.¹⁸ Tome se usprotivio hrvatski ban Petar Keglević, koji je nastojao zadržati Ernuštove posjede za svoju kćer Anu, udovicu Gašpara Ernušta. Kralj mu je iz tog razloga oduzeo bansku čast, ali usprkos tome, Keglević je zadržao posjede pod svojom kontrolom do 1546. godine. Novi hrvatski ban Nikola Šubić Zrinski, zarobio je Petra Keglevića 1546. u Čakovcu po kraljevu nalogu. Kralj Ferdinand zatim određuje baruna Luku Sekelja, kapetana kraljevske vojske, da zauzme utvrde Đurđevac, Koprivnicu i Virje kako bi se održavao sustav obrane od Osmanlija¹⁹, koji su u tom razdoblju već opustošili krajeve Slavonije do Virovitice te su predstavljali veliku prijetnju za podravski prostor, a time i Štajersku, Kranjsku i Korušku.²⁰ Tada je završilo razdoblje đurđevačke povijesti kao plemićkog posjeda i on ulazi pod izravnu kraljevsku vlast u sklopu sustava obrane od Osmanlija, poznatijom kao Vojna krajina.

2.2. Neuspjeh osmanskih osvajanja đurđevačke utvrde

Utvrda Stari grad Đurđevac jedna je od najstarijih utvrda u čitavoj sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Postoje različita mišljenja povjesničara glede nastanka utvrde. Pouzdanih podataka o prvotnoj izgradnji nema. Neki smatraju da je utvrda izrađena u prvoj polovici 14. stoljeća, dok je neki smještaju u drugu polovicu 14. stoljeća.²¹ Povjesničar Ranko Pavleš smatra da je utvrda građena između 1378. i 1396. godine, od strane vlastelina Mikčevića, dok su budući

¹⁵Mladen, OBAD ŠĆITAROCI, Bojana BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI (1998.), *Dvorci i perivoji u Slavoniji od Zagreba do Iloka*, Zagreb, 146.

¹⁶Rudolf, HORVAT (1997.), *Hrvatska Podravina – Pretisak*, Koprivnica, 12.

¹⁷HORVAT, *Hrvatska Podravina-Pretisak*, 13.

¹⁸Ferdinand I. Habsburški okrunjen je za Hrvatsko-ugarskog kralja 1527. godine i tada započinje razdoblje hrvatske povijesti u sklopu Habsburške Monarhije.

¹⁹Osmanlije su prvenstveni naziv za dinastiju osmanskih sultana (do 1922), prema imenu osnivača Osmana I. (oko 1301 – oko 1326). U drugom, širem značenju, predstavljaju sinonim za Turke od 16. do početka 20. stoljeća. Njihovo carstvo naziva se Osmansko (Osmanlijsko) ili Otomansko Carstvo. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 3.8.2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=45712>. Stoga je u radu korišten izraz osmanski umjesto turski, pošto je moderna turska država stvorena nakon raspada Osmanskog carstva nakon Prvog svjetskog rata.

²⁰HORVAT, *Hrvatska Podravina – Pretisak*, 14-16.

²¹OBAD ŠĆITAROCI, BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, *Dvorci i perivoji u Slavoniji od Zagreba do Iloka*, 144.

vlasnici nadograđivali utvrdu.²² Ova reprezentativna nizinska fortifikacijska utvrda više puta je dograđivana i popravljana. Pravi dokaz o postojanju utvrde je kamena ploča iz 1488. godine s urezanom godinom i imenom Sigismunda Ernušta, tadašnjeg gospodara grada. Ta ploča bila je postavljena na samom ulazu u utvrdu i vjerojatno je tada bio neki građevinski pothvat koji joj je dao oblik poznat iz kasnijih opisa utvrde iz 16. stoljeća.²³ Sredinom 16. stoljeća, u vrijeme najvećih osmanskih provala u Podravinu, rađeni su popravci i obnova mosta koji je vodio do nje kroz tadašnje močvarno područje kojim je bila okružena. Sredstva za obnovu odobravalo je Dvorsko ratno vijeće i sam kralj, a obavezu o davanju radne snage i održavanja utvrde imalo je hrvatsko plemstvo.

Sredinom 16. stoljeća, točnije 1552. godine započelo je teško razdoblje za Podravinu i njezino stanovništvo. Naime, dok je glavna osmanska vojska ratovala na teritoriju Ugarske s kraljem Ferdinandom I. Habsburškim, bosanski i požeški sandžakbeg Ulama-beg pustošio je i osvajao sa svojom vojskom prostor prema Virovitici. U virovitičkoj se utvrdi nalazio Juraj Brođanin, s pedesetak plaćenih vojnika – haramija.²⁴ Juraj Brođanin je tražio pomoć od kapetana đurđevačke utvrde Luke Sekelja te mu je ovaj poslao pomoćne čete, no one su stigle prekasno. Osmanlije su zauzeli franjevački samostan pred Viroviticom i odatle su topovima gađali virovitičku utvrdu. Utvrda nije mogla izdržati topovske napade i Brođanin ju je predao.²⁵ Padom Virovitice mnoga su sela propala, stanovništvo je migriralo u sigurnija, sjevernija područja, a strah je obuzeo Koprivnicu i Varaždin, jer su znali da će biti iduća meta Ulama-begovih napada. Uskoro se našao Ulama-beg pred đurđevačkom utvrdom i započeo napad. Borba je trajala nekoliko sati, a pošto je u bitci poginulo nekoliko odličnijih osmanskih aga, Ulama je odustao od opsade Đurđevca te se povukao sa svojom vojskom prema jugozapadu.²⁶ Na odustajanje od opsade ga nije potaknuo ispaljeni pijetao iz topa đurđevačke utvrde kao što kazuje *Legenda o Picokima* na kojoj se temelji današnja manifestacija *Picokijada*.²⁷ Ulama-beg je namjeravao pri povratku zauzeti utvrde Čazmu, Ivanić, Sisak i

²²PAVLEŠ, *Podravina u srednjem vijeku*, 172.

²³KRUHEK, JERAS POHL, JAGIĆ, *Đurđevac – stari grad – Konzervatorska studija*, 7.

²⁴Dragutin, FELETAR (1988.), *Podravina – Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, Koprivnica, 76-77.

²⁵HORVAT, *Hrvatska Podravina – Pretisak*, 16-17.

²⁶Isto, 18.

²⁷Legenda kaže da je osmanska vojska pod vodstvom Ulama-bega, nakon bezuspješne borbe s đurđevačkim braniteljima, dugo opsjedala grad želeći da se Đurđevčani predaju. U utvrdi je bilo brojno stanovništvo koje se tamo sklonilo pred Osmanlijama. S vremenom je ponestalo hrane među narodom. Osmanlije su računali na predaju uslijed nestašice, a nisu ni pomisliti da će ih nadmudriti. Jedna mudra starica, koja je čuvala posljednjeg pijetla u gradu, dosjetila se da ga ispucaju iz topa na osmanski tabor. Znala je da, usred gladi koja je zavládala među svjetinom u utvrdi, jednim pijetlom neće moći nahraniti nikoga, a da im može biti od pomoći svima. Predložila je kapetanu utvrde da ispale tog pijetla i on je pristao na ideju. Ulama-beg je to shvatio kao ruganje njemu i njegovoj vojsci, pretpostavio je da Đurđevčani imaju još hrane u izobilju i da mu se ne isplati više vršiti

Kostajnicu. Na uzmak od Podravine i daljnjeg prodora na sjever, najvjerojatnije ga je potaknulo i to što je saznao da su u osmansku Posavinu prodrle vojne čete pod vodstvom Petra Erdődyja i kneza Jurja Frankopana. Planirao je brzo izvršiti napad na Erdődyja, ali nije uspio jer je hrvatski pohod već uspješno završio.²⁸ Međutim, godine 1552. i Ulama-begovim uzmakom nije nestala osmanska opasnost za đurđevačku Podravinu. Provale osmanskih pljačkaša ostale su česta pojava u narednim godinama, a strah od odvođenja u roblje, natjerao je stanovništvo u bijeg preko Drave u Ugarsku i prema Štajerskoj. Krajem šesnaestog stoljeća osmanska vojska se više puta našla pred đurđevačkom utvrdom, no nikad je nisu uspjeli zauzeti. Godine 1575. osmanska je vojska pokušala zauzeti utvrdu, ali potaknuta neuspjehom, zapalila je dvije crkve izvan tvrđave. Također, iste godine su Osmanlije otjerali dvjestotinjak grla stoke, koja je bila na ispaši u okolici Đurđevca. Sljedeće godine Osmanlije su ponovo pokušali zauzeti utvrdu, no bezuspješno. U sukobima su gubitke trpjele obje strane.²⁹ Vojna posada u đurđevačkoj utvrdi sastojala se od oko 130 do 230 hrvatskih i njemačkih plaćenika, ovisno o godini. Među njima bilo je nekoliko vojvoda, zastavnici i kapetan utvrde. Uzdržavanje vojske godine 1580. u đurđevačkoj utvrdi iznosilo je 686 forinti i 30 krajcera. Posljednji značajniji osmanski napad na đurđevačku utvrdu dogodio se 1586. godine. Uslijed jake zime Drava se zamrzнула i tada su Osmanlije iz južne Ugarske prešli preko nje i pokušali zauzeti utvrdu. Iako je i taj put bilo neuspješno, nanesena je velika šteta naseljima i okolnom stanovništvu.³⁰ Godine 1606. i sklapanjem Žitvanskog mira³¹ između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva, započelo je stabilnije razdoblje za podravski kraj. Primirje je potaknulo obnovu i izgradnju naselja te obradu zapuštenih zemljišta. Prestankom većih osmanskih provala, počelo se razvijati đurđevačko naselje na sadašnjem mjestu, o čemu će više riječi biti u nastavku rada.³²

opsadu grada. Naredio je povlačenje i bacio „kletvu“ na Đurđevčane rekavši: „A vi tamo, pernati junaci, što picokima bojeve bijete, ime Picoka dovijeka nosili! Picokima vas djeca zvala, a unuci vaši ostat će Picoki!“ Picokijada, manifestacija koja se održava svake godine ima status zaštićenog kulturnog nematerijalnog dobra Republike Hrvatske. To je jedna od najstarijih kulturnih manifestacija kontinentalne Hrvatske i posjetitelji mogu uživati u različitim folklornim, likovnim, izložbenim i gospodarskim priredbama. Središnji događaj je scenski prikaz legende uz samu utvrdu Stari grad u kojem sudjeluju stotine statista uz prikladne audio i pirotehničke elemente. Zdravko, ŠABARIĆ (2009.), „Legenda o picokima-inspiracija i likovni izazov“, *Podravski zbornik*, No. 35., Koprivnica, 216-221.

²⁸CVEKAN, *Đurđevac – kakav nije poznat*, 37.

²⁹Isto, 38.

³⁰Isto, 39.

³¹Mir je sklopljen 11. studenog 1606. godine na ušću rijeke Žitve u Dunav. Mirom je prihvaćen ravnopravan položaj između habsburškog vladara i osmanskog sultana i od tada Habsburgovci prestaju plaćati danak sultanu, što ujedno označava početak pada turske prevlast. Obje su strane zadržale teritorije osvojene tijekom rata te je dogovoreno da se na granici ne smiju podizati nove utvrde.

³²CVEKAN, *Đurđevac – kakav nije poznat*, 39-40.

Slika 2. Utvrda Stari grad

Izvor: Fotografirala Martina Carek, 18. srpanj 2020., Đurđevac

2.3. Depopulacija i agrarna zapuštenost

Usred osmanskih provala, a osobito nakon pada Virovitice, život na podravskom prostoru je zamirao. U utverdama koje nisu bile osvojene boravila je vojna posada koja je bila usmjerena na obranu i preživljavanje. O razmjerima depopulacije pisali su gotovo svi povjesničari koji se bave prostorom Podravine, a Hrvoje Petrić navodi da oni stanovnici koji nisu migrirali u sigurnije krajeve, poput Hrvatskog zagorja, Štajerske ili zapadne Ugarske, su ili poginuli u sukobima ili bili odvedeni u zarobljeništvo.³³ Iz izvora *Opis gospodarskoga stanja vlastelinstava Đurđevca, Prodavića i Koprivnice iz 1548. godine* saznajemo da su Đurđevac i Prodavić (današnje Virje) bili najpogođeniji iseljavanjem stanovništva. Sela koja su činila trgovište Đurđevac do osmanskih napada sredinom 16. stoljeća, demografski, a time i gospodarski su uništena. Neki stanovnici koji nisu migrirali u neke udaljenije krajeve, godinama su se skrivali u skrovitim mjestima uz rijeku Drave ili u šumama, gdje su obrađivali tlo na primitivan način, stvarali manje obradive površine krčenjem šuma i borili se za preživljavanje. Dotadašnji vinogradi su bili zapušteni i godinama su stajali neobrađeni.³⁴ Iako je početak 17. stoljeća i sklapanje Žitvanskog mira 1606. godine donijelo određenu stabilnost za prostor đurđevačke Podravine, o pravoj obnovi društvenog i gospodarskog života možemo

³³PETRIĆ, *Pogranična društva i okoliš*, 82.

³⁴Josip, ADAMČEK (1969.), „Opis gospodarskog stanja vlastelinstava Đurđevca, Prodavića i Koprivnice 1548. godine.“ *Kaj* 6, 25-27.

govoriti tek od druge polovice 17. stoljeća. Obnova je bila vrlo spor, dugotrajan i mukotrpan proces.³⁵

U prvoj polovici 17. stoljeća osmanski pohodi i pljačkanja Podravine postaju sve rjeđa pojava, što uzrokuje manji strah u stanovništvu koje se vraća u napuštena sela, ali doseljavaju se i novi stanovnici s područja pod osmanskom kontrolom. Radilo se o vlaškom stanovništvu, koje je naselilo opustošena sela i postalo nova radna snaga. Međutim, krajiški časnici su u Vlasima vidjeli priliku da oslabe osmansku stranu i pridobiju Vlahe u vojne svrhe, što je s druge strane išlo na štetu hrvatskim staležima zbog niza povlastica koje su dane na uživanje Vlasima.³⁶ Na užem prostoru đurđevačke Podravine nije se naselio značajan broj vlašskog stanovništva, više ih je bilo na području Križevaca i Koprivnice. Oslobođenje Virovitice godine 1684. dovelo je do konačnog prestanka bilo kakve osmanske prijetnje za prostor đurđevačke Podravine.³⁷

³⁵FELETAR, *Podravina – Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, 96.

³⁶Vlaški statuti ili *Statuta Valachorum* odnose se na ispravu koju je 1630. Ferdinand II. Habsburški podijelio Vlasima u Varaždinskom generalatu. Njima je uređen odnos Vlaha i vojnih zapovjednika te je određena unutarnja samouprava vlaških zajednica. Vlasi su imali pravo slobodnog trgovanja uz obvezu poštivanja običaja Kraljevine Hrvatske te su bili obvezni sudjelovati u izgradnji obrambenih građevina. U slučaju opasnosti, vojnu obvezu su imali muškarci stariji od 18 godina. Vlaški statuti službeno su ukinuti 1737. godine. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5.8.2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65083>

³⁷FELETAR, *Podravina – Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, 99-100.

3. Vojna krajina

Vojna krajina bila je naziv za pogranično područje Habsburške Monarhije, a organizirana je u svrhu obrane od Osmanlija. Ta vojna regija koja se sastojala od pojasa utvrda obrambenog karaktera, protezala se sve od Karpata prema Jadranskom moru. Razlozi osnivanja Vojne krajine sežu u 15. stoljeće, kada Osmanlije započinju prodor prema zapadu. Poraz hrvatskog plemstva na Krbavskom polju 1493. godine pod vodstvom bana Emerika Derenčina od strane Osmanlija, bio je uvod u hrvatsko-turski stogodišnji rat.³⁸ U 16. stoljeću, hrvatske zemlje su bile svedene na *reliquiae reliquiarum olim inclyti regni Croatiae* (ostatke ostataka nekoć snažnog hrvatskog kraljevstva).³⁹ Godina 1526. i poraz vojske hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika II. Jagelovića od strane Sulejmana II. Veličanstvenog na Mohačkom polju u Ugarskoj, označila je raspad srednjovjekovnog hrvatsko-ugarskog kraljevstva. Od tada hrvatske zemlje i zapadni dio Ugarske, nakon dinastičkih borbi za prijestolje, ulaze u novu državnu zajednicu pod pokroviteljstvom dinastije Habsburg, Habsburšku Monarhiju. Izbor Ferdinanda I. Habsburškog za Hrvatskog kralja 1527. godine označio je to da su hrvatske zemlje postale istočni dio Habsburške Monarhije, a ujedno se stvara obrambeni sustav Vojne krajine. Pošto hrvatsko plemstvo, usred smanjenja moći i osmanske opasnosti, nije moglo održavati svoje posjede i utvrde, one prelaze u ruke novoga kralja, Ferdinanda I. Habsburškog. Uređenjem Vojne krajine na prostoru hrvatskih zemalja, nastaju dva krajiška područja, Hrvatska krajina i Gornjoslavonska krajina poznatija kao Slavonska vojna krajina ili Varaždinski generalat. Crtu obrane na hrvatskom prostoru činio je niz utvrda koji je išao redom od Senja prema Đurđevcu. Novoustrojene kapetanije bile su Ogulinska, Hrastovačka, Žumberačka, Ivanička, Koprivnička i Križevačka. U utverdama su kao posada bili smješteni njemački plaćenici, pješaci i konjanici, koji su bili puno bolje opremljeni od dijela hrvatske posade koja je bila lako naoružana. Održavanje jednog takvog sustava obrane tražilo je velika financijska sredstva, što je ujedno s vremenom predstavljalo problem habsburškom vladaru. Godine 1578. bio je održan sabor predstavnika staleža Štajerske, Kranjske, Koruške i Gorice u mjestu Bruck na Muri. Saborom su točno utvrđene

³⁸Bitkom za sisačku utvrdu između habsburške i osmanske vojske (15-22.6.1593.) poraženi su Osmanlije. Osvajanje sisačke utvrde Osmanlijama bi omogućilo pustošenja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Kranjskoj, Štajerskoj i ostalim habsburškim zemljama. Time je završilo razdoblje takozvanog stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata, koji je započeo porazom hrvatskog plemstva na Krbavskom polju 1493. godine. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 3.8.2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56245>

³⁹*Reliquiae reliquiarum* (skraćeno od lat. *reliquiae reliquiarum olim magni et inclyti regni Croatiae*: ostaci ostataka nekoć velikoga i slavnoga kraljevstva Hrvatskoga), naziv za dijelove današnje Hrvatske koji su krajem 16. st., nakon osmanskih i mletačkih osvajanja, ostali pod vlašću Hrvatsko-slavonskoga sabora, kada su Hrvatske zemlje bile svedena na vrlo uzak pojas. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 4.8.2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52389>

obveze navedenih staleža u financiranju utvrda Hrvatsko-slavonske Vojne krajine. Osnovana je institucija *Dvorsko ratno vijeće* u Grazu koje je postalo vrhovno vojno zapovjedništvo Vojne krajine, tako da je to cijelo područje izdvojeno od ovlasti hrvatskoga bana i Sabora. Krajem 16. stoljeća za prostor kapetanija Hrvatske vojne krajine nastao je naziv Karlovački generalat⁴⁰, a u 17. stoljeću od kapetanija Gornjoslavonske ili Slavonske Vojne krajine nastaje Varaždinski generalat. Prodori Osmanlija prema zapadu uglavnom su išli u smjeru Beča preko Ugarske, prema Veneciji preko Pokuplja te preko zapadne Podravine u Štajersku gdje su glavne obrambene utvrde bile u Koprivnici, Đurđevcu i Varaždinu.

3.1. Na razmeđi Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva

Početak 17. stoljeća osnovane su obrambene utvrde u Virju i Novigradu Podravskome čija svrha je bila ojačavanje obrane područja između Đurđevca i Koprivnice.⁴¹ Nakon već spomenutog Žitvanskog mira 1606. godine uslijedilo je vrijeme relativnog primirja i postepene obnove. Do 1683. godine na habsburško-osmanskoj granici vlada razmjerna ravnoteža i stanovništvo se vraća u napuštena naselja. Te godine Osmanlije su se našli pod zidinama Beča po posljednji puta i doživjeli strahoviti poraz od strane kršćanske vojske udružene u Svetu ligu.⁴² Taj osmanski poraz je bio početak Velikog bečkog rata, koji je obilježen nizom vojnih sukoba europskih sila s Osmanlijama. Konačno, Osmansko Carstvo je bilo prisiljeno potpisati, za njih nepovoljan, Mir u Srijemskim Karlovcima⁴³ 1699. godine. Mir je rezultirao novim pomicanjem granica Habsburške Monarhije prema istoku. Habsburškoj Monarhiji je pripala Mađarska s Erdeljom, Slavonija i Srijem, a južnu granicu je činila rijeka Sava.⁴⁴ Tim događajem koncem 17. stoljeća, Vojna krajina je izgubila svoju osnovnu namjenu. No, sustav Vojne krajine se i dalje održavao te se proširio na oslobođeni

⁴⁰Karlovački generalat nazvan je po svom sjedištu u Karlovcu, a grad je bio osnovan 1579. kao tvrđava za obranu Hrvatske i austrijskih nasljednih zemalja od Osmanlija. Tvrđavu je dao izgraditi nadvojvoda Karlo II. Štajerski, zapovjednik Hrvatske krajine, po kojem je Karlovac dobio ime *Carlstatt*. U utvrdu je bila smještena jaka krajiška posada, koja je u više navrata porazila osmansku vojsku. Kao važno vojno uporište Karlovac je bio sjedište zapovjednika hrvatske Vojne krajine (1579–1630) i Karlovačkoga generalata (1630–1787). Nakon Mira u Srijemskim Karlovcima izgubio je ulogu pograničnoga vojnog uporišta. Godine 1763. postao je slobodnom krajiškom općinom, a 1777. kraljica Marija Terezija dodijelila mu je povlasticu slobodnoga kraljevskoga grada. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 6.8.2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30588>

⁴¹PETRIĆ, *Pogranična društva i okoliš*, 109.

⁴²Sveta liga bio je naziv za savez koji su osnovali Habsburška Monarhija, Mletačka Republika, Poljska i Rusija za borbu protiv Osmanskoga Carstva tijekom Velikoga (Bečkog) rata za oslobođenje (1683–1699).

⁴³Potpisale su ga zemlje članice Svete lige i Osmansko carstvo. Označio je prekretnicu u hrvatskoj povijesti jer su Osmanlije zauvijek izgubili posjede u današnjoj Hrvatskoj. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 6.8.2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30593>

⁴⁴Lovorka, ČORALIĆ (ur.) (2013.). *U potrazi za mirom i blagostanjem: Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*. Zagreb, 283-285.

prostor Slavonije i Banata. Još 1687. godine, kralj Leopold je jamčio hrvatsko-ugarskim staležima ukidanje Varaždinskog generalata, no do toga nije došlo zbog protivljenja Dvorskog ratnog savjeta u Grazu i kranjskih, štajerskih i koruških staleža.⁴⁵ Dakle, Varaždinski generalat je ušao u 18. stoljeće pod njihovom upravom i nepromijenjen. Nestankom osmanske opasnosti, unutrašnjoaustrijski staleži su izgubili interes za taj dio krajine kao obrambeni sustav. Jedini interes im je bio u izvlačenju prihoda s tog područja. Centralna vlast je u tom prostoru vidjela bazu za novačenje vojnika potrebnih na drugim europskim ratištima Monarhije. Jačanje centralne vlasti dovelo je do kraja uprave unutrašnjoaustrijskih staleža u Vojnoj krajini i ukidanja Dvorskog ratnog savjeta u Grazu, a financiranje Varaždinskog i Karlovačkog generalata neposredno preuzima centralna vlast iz Beča.⁴⁶

3.2.Reorganizacija Vojne krajine u 18. stoljeću – stvaranje Đurđevačke pukovnije

Car Karlo VI. (1711.-1740.) započeo je određene reforme Vojne krajine, no tek se njegova kćer nasljednica Marija Terezija⁴⁷ (1740.-1780.) posvetila reformi reorganizacije krajiškog sustava. Upraviteljem Vojne krajine imenovan je princ Von Hildburghausen koji je objavio vojnokrajiške statute te pristupio osnivanju pukovnija. Godine 1745. Varaždinski generalat bio je podijeljen na dvije pukovnije Križevačku, čiji krajišnici su se nazivali *Križoki* i Đurđevačku, čiji krajišnici su bili *Đuroki*. Sjedište Đurđevačke pukovnije najprije je bilo u Đurđevcu, da bi se kasnije premjestilo u novoutemeljeni grad Bjelovar 1758. godine. Na čelu Đurđevačke pukovnije bili su pukovnik kao vojni zapovjednik, vrhovni upravitelj i sudac. Pukovnija je radi lakšeg upravljanja bila podijeljena na 12 kapetanija ili satnija. Pod nadležnosti Đurđevačke pukovnije te satnije su bile Grubišno Polje, Kovačica Gornja, Severin, Rača, Veliko Trojstvo, Pitomača, Đurđevac, Virje, Novigrad, Peteranec, Sokolovac i Kapela.⁴⁸ Pukovnijska uprava bila je nadležna za sve poslove na svom teritoriju, vojne i civilne. Nositelj cjelokupne vlasti bio je pukovnik, a vojne i upravne poslove obavljali su časnici. Svaka pukovnija je u svom sastavu imala jednog pukovnika, jednog potpukovnika, dva bojnika, suca, tužitelja, liječnika, tamničara te zastavnike i onda redom oficire i vojnike

⁴⁵Fedor, MOAČANIN (1992.), „Organizacijske strukture Vojne krajine do sredine 18. stoljeća“, *Arhivski vjesnik* No.34-35., 161.

⁴⁶Fedor, MOAČANIN (2016.), *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, Zagreb, 175.

⁴⁷Marija Terezija, bila je hrvatsko-ugarska kraljica i rimsko-njemačka carica, a vladala je od 1740. Pokrenula je niz reforma kojima je jedan od ciljeva bio izgradnja čvršće središnje vlasti sa službenim njemačkim jezikom. Poticala je i razvoj industrije (manufakture) i trgovinu (merkantilistička politika), modernizirala kazneno pravo, ukinula torturu i progone vještica, olakšala položaj kmetova, nametnula poreze plemstvu i Crkvi te uvela obavezno opće školovanje u austrijskom dijelu Monarhije. Sva ta nastojanja izazvala su otpore, ponajprije protiv centralizacije i germanizacije. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 6.8.2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=38929>

⁴⁸ZVONAR, „Nekoliko crtica o povijesti Đurđevca“, 294.

nižih činova.⁴⁹ Mariju Tereziju je na prijestolju naslijedio njezin sin Josip II. (1780.-1790.) koji je nastavio s provođenjem reformi. Jozefinska reforma Vojne krajine uvedena 1787. godine temeljila se na reorganizaciji prema kantonskom sustavu. Alexander Buczynski navodi da je kantonski sustav bio jedini pokušaj u povijesti Vojne krajine da se civilno poslovanje pukovnija povjeri posebnoj upravi, koju su činili zasebni kantonski časnici i dočasnici i koja je bila odvojena od pukovnijskih i satničkih stožera, a koji su se ubuduće trebali brinuti samo za vojne poslove.⁵⁰ Većinu svojih reformi Josip II. je povukao pred svoju smrt, no kantonski sustav se održao sve do 1800. godine kada je ukinut.⁵¹

Podravski krajišnici su kroz 18. i 19. stoljeće sudjelovali u mnogim ratovima po raznim europskim bojištima. To su bili: Rat za austrijsko nasljeđe (1740.-1748.), Sedmogodišnji rat (1756.-1763.), Bavarski nasljedni rat (1778.-1779.), rat s Turcima (1788.-1791.), Koalicijski ratovi (1792.-1805.), rat s Napoleonom 1809., rat Napoleona protiv Rusije 1812. i 1813., oslobodilački rat protiv Napoleona 1813.-1815. i borbe u Italiji i Ugarskoj 1848. i 1849. godine.⁵²

3.3. Povojačeno društvo

Sredinom 18. stoljeća, reformama vojnokrajiškog sustava, stvoreno je društvo koje se nazivalo povojačenim. Odlike takvog društva bile su u služenju vojne službe za potrebe Habsburške Monarhije, a obitelji krajišnika tako su čuvale svoj status.⁵³ Na pitanje kakav je bio društveni status krajišnika đurđevačke Podravine te koje su povlastice, prava i obveze imali, pokušat ću odgovoriti kroz ovo poglavlje.

Krajišnici su na neki način bili povlašteni zbog prava uživanja zemljišta, koje je činilo vojno leno, za razliku od pučanstva u civilnom dijelu Monarhije, no gospodarski razvoj na krajiškom području je zaostajao. Novčarskog sustava nije ni bilo među krajišnicima. Promet robom također je zaostajao zbog slabih i nerazvijenih prometnih veza među dijelovima Vojne krajine.⁵⁴ Vojnokrajiški sustav je predstavljao izdvojeni teritorij s posebnim sastavom stanovništva čiji su se društveni odnosi razlikovali od odnosa u civilnom dijelu Monarhije, a gospodarski sustav se temeljio isključivo na poljoprivredi. Porast poljoprivrednih površina

⁴⁹Iskra, IVELJIĆ (2010.), *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine*, Zagreb, 139.

⁵⁰Alexander, BUCZYNSKI (2011.), *Pa to su samo Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine*, Zagreb, 69.

⁵¹BUCZYNSKI, *Pa to su samo Hrvati!*, 192.

⁵²Ivan, HODALIĆ (2012.), *Iz povijesti đurđevačke Podravine – kako su hrvatski krajišnici „zarobili“ Napoleona 1796. godine*, Zagreb, 128-142.

⁵³Karl, KASER (1997.), *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva (1545.-1754.)*, sv. I., Zagreb, 7-9.

⁵⁴Karl, KASER (1997.), *Slobodan seljak i vojnik. Povojačeno društvo (1754.-1881.)*, sv. II., Zagreb, 66.

dobiven je krčenjem šuma, no te šume su bile u vladarevu vlasništvu i krajišnici su ih uživali s određenim ograničenjima.⁵⁵

Pukovnijsko središte je Đurđevcu donijelo priliku da postane upravno središte đurđevačke Podravine te da prometno i gospodarski ojača. To je na neki način i ostvareno, pošto je sam Đurđevac bio smješten na razmeđu puteva koji su vodili iz svih okolnih naselja. Tada Đurđevac postaje trgovište u kojem su održavani godišnji sajmovi te se vršila razmjena dobara.⁵⁶ Društveni ugled uživali su krajišnici na nekim višim pozicijama, poput kapetana, vojvoda i zastavnika.⁵⁷ Općenito govoreći, život krajišnika u đurđevačkoj Podravini nije bio lagodan, ali se smatralo da je služenje caru i Monarhiji čast koja je nosila i određene povlastice obitelji krajišnika.

Sama đurđevačka utvrda izgubila je vojni značaj nakon 1737. godine, jer u njoj više nije bila smještena vojna posada. Do tada su zapovjednici utvrde bili austrijski grofovi. Stvaranjem Đurđevačke pukovnije, zapovjedne vojne ustanove bile su u naselju, a utvrda je ostala u upotrebi u različite stambene i gospodarske svrhe. Prema svjedočanstvu župnika Franje Milinkovića iz 1825. godine, u đurđevačkoj utvrdi je te godine stanovao vrhovni upravitelj vojne ekonomije, a pomoćna zgrada tvrđave je služila u proizvodne svrhe svilarstva.⁵⁸

Nakon premještanja sjedišta Đurđevačke pukovnije u Bjelovar, u Đurđevcu je ostalo sjedište đurđevačke kapetanije pod brojem 7. Pod upravu đurđevačke kapetanije pripala su sela Budančevica, Prugovac, Kalinovac, Ferdinandovac, Budrovac, Mičetinac, Čepelovac i Sirova Katalena. Ta sela su imala svoju vojničku ispostavu ili zgradu straže. U tim graničarskim selima nalazile su se, uz zgradu vojne straže, crkva ili kapela i druge službene zgrade, poput vojničkog magazina. U magazinima se čuvao višak poljoprivrednih uroda žita i ostale ljetine, koji se koristio u slučaju prirodnih nepogoda ili se prodavao. Krajišnici u đurđevačkoj Podravini ujedno su bili i seljaci i vojnici. Izvršavali su vojne zapovijedi i ujedno radili poljoprivredne poslove kako bi osigurali egzistenciju. Obiteljski život obilježen je životom u kućnim zadrugama, čija su glavna odrednica bili patrijarhalni odnosi.⁵⁹ Kućne zadruge bile su oblik suživota više obitelji povezanih krvnim srodstvom u kojima je postojala podjela rada, proizvodnja dobara za obiteljske potrebe uz poštivanje autoriteta najstarijeg člana zadruge, kućedomaćina ili gospodara.

⁵⁵KASER, *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva (1545.-1754.)*, 53.

⁵⁶CIK, *Ekohistorija Virja i Đurđevca u drugoj polovici 18. stoljeća*, 148.

⁵⁷Isto, 149.

⁵⁸CVEKAN, *Đurđevac – kakav nije poznat*, 42.

⁵⁹Isto, 48.

Obrti u Podravini razvijali su se u okviru cehovskih udruženja sve do početka 20. stoljeća na prostoru slobodnih kraljevskih gradova, no u vojnokrajiškim mjestima obrtne organizacije su se razvijale znatno drugačije. U Novigradu Podravskome, Drnju, Virju, Đurđevcu i Pitomači, obrti su u okviru zadruga nastali nešto kasnije i razvijali se drugačije, a tek razvojačenjem Vojne krajine, razvoj obrta je tekao podjednako u čitavoj Podravini.⁶⁰ Obrtna djelatnost u krajiškom području je bila usmjerena na izradu onih proizvoda koji su bili od nužne potrebe u obiteljskim zadrugama i u agrarnoj djelatnosti. Najviše obrtnika činili su krojači, postolari, kovači, stolari, pekari i puškari. Njihova proizvodnja uglavnom je bila za vojne potrebe.⁶¹ Tekstilne manufakture nisu bile razvijene, već se u kućnim zadrugama izrađivala odjeća, odjela i nošnje, uz pomoć tkalačkog stana.⁶² Od zakonski akata kojima su regulirana prava i obveze krajišnika, važno je spomenuti zakon *Krajiška prava* iz 1754. i *Temeljni krajiški zakon* iz 1807. godine. *Krajiška prava* bila su prvenstveno namijenjena pripadnicima krajiške hijerarhije: sucima, časnicima i činovnicima te su se odnosila na pitanja sudova i sudskih postupaka. Taj zakonski dokument donesen je u vrijeme upravnih reformi Marije Terezije. *Temeljni krajiški zakon*, za razliku od *Krajiških prava*, bio je namijenjen državnim službenicima u Vojnoj krajini, ali i svim krajišnicima. Opsegom je bio manji od *Krajiških prava* i sadržavao je 155 zakonskih članaka raspoređenih u šest poglavlja.⁶³ Neke od odrednica tog zakon, koje su ostale poznate u tradiciji đurđevačke Podravine su bile obaveza ratovanja u domovini i izvan nje, zadržavanje patrijarhalnih odnosa unutar obitelji, uzdržavanje i odijevanje vojnika, pravo obitelji na naknadu od 12 forinti za svakog vojnika te njegovu obuču, remenje i oružje, obveze davanja carske i seoske rabote, propisani iznosi poreza itd.⁶⁴ Autor Paškal Cvekan navodi negativne i pozitivne strane održavanja vojnokrajiškog sustava na području đurđevačke Podravine. On vidi negativne elemente u moralnom životu krajišnika koji su često bili skloni sukobima, svađama, ali i općenito životu pod strogim nadzorom gdje su kazne i batinanja zbog prijestupa bila dio svakodnevice. S druge strane, pozitivne aspekte vidi u običajima održavanja reda i čistoće dvorišta i ulica te praksi zajedništva i međusobnog pomaganja u raznim poslovima, koji su se zadržali u podravskim selima.⁶⁵

⁶⁰FELETAR, *Podravina – Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, 156-157.

⁶¹ČORALIĆ (ur.), *U potrazi za mirom i blagostanjem*, 137.

⁶²IVELJIĆ, *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine*, 163.

⁶³Kristina, MILKOVIĆ (2006.), „Položaj časnika prema zakonskoj regulativi za Vojnu krajinu: Krajiška prava (1754.) i Osnovni krajiški zakon (1807).“ *Povijesni prilozi*, Vol. 25. No. 31., 162-163.

⁶⁴CVEKAN, *Đurđevac – kakav nije poznat*, 47.

⁶⁵Isto, 49.

Na prostoru đurđevačke Podravine sve do 1871. godine službeni jezik bio je njemački, a većina stanovništva su bili Hrvati rimokatolici. Njemački se učio u školama i tijekom i za potrebe vojne službe. Đurđevac u 18. stoljeću je bio trgovište s nešto manje od 5 000 stanovnika te je imao poštu, školu i crkvu. Nakon razvojačenja Đurđevac se uklopio u sustav Banske Hrvatske što je pogodovalo njegovu razvoju na društveno-kulturnom i gospodarskom planu, a o tome će više riječi biti u predzadnjem poglavlju. Kulturne veze stanovnika đurđevačke Podravine s njemačkim govornim područjem i austrijskim kulturnim krugom, održane su sve do danas.⁶⁶

⁶⁶ZVONAR, „Nekoliko crtica o povijesti Đurđevca“, 295.

4. Župe i naselja đurđevačke Podravine od 17. stoljeća – obnova Podravine

Prestankom izravne osmanske opasnosti, stanovništvo se vraća u napuštena naselja tijekom 17. stoljeća. Zbog povremenih pljačkaških upada s dijelova Slavonije koji su još uvijek bili pod kontrolom Osmanlija, stanovništvo živi u blizini krajiških utvrda. Stratešku vojnu važnost Đurđevac je izgubio nakon mira u Srijemskim Karlovcima, a njegovi graničari naseljavaju se u okolna mjesta.⁶⁷ Čitavo 17. stoljeće obilježeno je formiranjem novih naselja, laganim porastom broja stanovnika i postepenom obnovom. Najkasnije je naseljen kraj između Đurđevca i Virovitice, tek u 18. stoljeću. Taj dio Podravine je bio najzapušteniji, a osmansko stanovništvo je nakon oslobođenja Virovitice za sobom uništilo većinu građevina. Zamjena izbjeglog islamskog stanovništva je tekla vrlo sporo, te je Virovitica tek koncem 18. stoljeća brojila oko tri tisuće stanovnika.⁶⁸

4.1. Osnivanje i obnova naselja i župa đurđevačke Podravine

Sredinom 17. stoljeća u Đurđevcu je obnovljena katolička župa kojom su najprije upravljali franjevci. Župna crkva Blažene Djevice Marije bila je izgrađena od hrastova drveta, a župni dvor bio je u prilično lošem i ruševnom stanju.⁶⁹ Naselje je brojio 206 kuća 1680. godine. Godine 1710. započela je gradnja nove zidane župne crkve u Đurđevcu, a ona je sagrađena do 1733. godine. Crkva je bila posvećena Blaženoj Djevici Mariji od Navještenja, no građena je na močvarnom zemljištu i pri gradnji je upotrebljavan loš materijal. To je pridonijelo tome da je 1824. godine izgrađena nova crkva sv. Jurja, no problem loše gradnje se ponovo javio. Zbog propadanja crkve u močvarno tlo i opasnosti od urušavanja, tu crkvu je zamijenila sadašnja crkva sv. Jurja koja je izgrađena 1929. godine.⁷⁰

Naselje Šemovci smješteno je na nižim obroncima Bilogore na povoljnom prometnom pravcu koji vodi iz Đurđevca prema Bjelovaru. To naselje je danas administrativno u sklopu Općine Virje, a kroz povijest je bilo povezano s Đurđevcem. Pouzdani podaci o postojanju naselja Šemovci potječu iz 1639. godine. Naselje je dakle nastalo naseljavanjem stanovništva i krajišnika nakon prestanka osmanskih provala. Šemovci u tom razdoblju spadaju pod đurđevačku župu. Prema podacima kanonske vizitacije u đurđevačku župu zagrebačkog kanonika 1680. godine, zabilježeno je da je u Šemovcima postojalo 65 kuća. Godine 1700. u Šemovcima je izgrađena drvena kapela sv. Križa, da bi sljedeće godine bila napravljena nova, također drvena, kapela. Pored kapele nalazilo se groblje. Broj stanovnika i kuća tijekom 19.

⁶⁷ZVONAR, „Nekoliko crtica o povijesti Đurđevca“, 293.

⁶⁸FELETAR, *Podravina – Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, 99.

⁶⁹HORVAT, *Hrvatska Podravina – Pretisak*, 15.

⁷⁰CVEKAN, *Đurđevac – kakav nije poznat*, 67-68.

stoljeća bio je u porastu. Godine 1824. u Šemovcima je osnovana škola, a 1832. izgrađena današnja zidana crkva. Nositelj prosvjetiteljskih ideja Ferdo Rusan (1810.-1879.), živio je u Šemovcima i Virju sredinom 19. stoljeća te je posebno bio oduševljen krajolikom Šemovaca. Kao umirovljeni časnik, bavio se glazbom i pučkim pjesništvom te je snažno utjecao na društveni život Šemovaca i Virja. Za gospodarski život u 19. stoljeću najvažnija je tradicija vinogradarstva i voćarstva koja je dosegla zavidnu razinu, a stanovnici Šemovaca su sudjelovali 1891. godine na Gospodarsko-šumarskoj izložbi u Zagrebu.⁷¹

Srednjovjekovno naselje Prođavić uništeno je tijekom osmanskih provala u 16. stoljeću, a od 1626. godine postoji prvi pisani spomen naselja Virje za nekadašnji Prođavić. Oko samog naziva Virje, franjevac Paškal Cvekan je iznio teoriju da je poteklo od terena na kojem je naselje smješteno. Nekada je to područje bilo izrazito močvarno, a bilo je i šuma koje su bile ispresijecane starim rječnim rukavcima koje je Drava plavila. Tu su se nalazile duboke i opasne jame ispunjene vodom, koje su stanovnici jako dobro poznavali i u vrijeme osmanske opasnosti se skrivali u tim, neprijatelju nepoznatim, područjima. Naziv za te jame bio je *vir* te je pretpostavka da su stanovnici upravo po njima nazivali svoje selo.⁷² U 17. stoljeću u Virju je postojala župa sv. Martina, koja je zadržala svoj kontinuitet iz razdoblja osmanskih provala. Sredinom 18. stoljeća, u Virju je smješteno sjedište kapetanije broj 6. Upravnu i vojničku vlast je imao kapetan, a pod kapetanijsku upravu su pripala i okolna, manja mjesta.⁷³ Prilikom posjete zagrebačkog kanonika 1787. godine, zabilježeno je da je u Virju sagrađena zidana župna crkva sv. Martina koja je bila prikladno opremljena. U Virju je postojala njemačka škola već od 1759. godine, a tradicija školstva je nastavljena kroz iduća razdoblja. Prema podacima kanonske vizitacije 1787. godine, Virje je brojilo 408 kuća s 2619 stanovnika. Stanovnici Virja smatrali su se stanovnicima grada, jer doista, u Virju su održavana četiri godišnja sajma, koja je samo kralj mogao dozvoliti nekome gradu. U zapisima kanonskih vizitacija s početka 18. stoljeća, Virje je označeno kao grad. Pretpostavlja se da su Virovci izgubili stare povelje koje su opravdavale status grada, te su tako izgubili pravo na sajmove i Virje kao grad.⁷⁴ No, status Virja kao trgovišta je sačuvan i pod vojnokrajiškom upravom te je ono nastavilo svoj daljnji razvoj. Početkom 19. stoljeća, Virje je bilo najveće i najbrojnije naselje u Podravini. Virje je kroz 18. i 19. stoljeće, najmanje u četiri navrata bilo zahvaćeno velikim požarima, koji su uništili mnoge kuće i gospodarstva. Vatrogasno društvo Virje osnovano je 1878. godine i od tada neprekinuto djeluje.

⁷¹Ivica, ZVONAR (2007.), *Šemovci: prilozi za povijest mjesta*, Šemovci., 12-20.

⁷²Paškal, CVEKAN (1976.), *Virje*. Virje, 19.

⁷³CVEKAN, *Virje*, 22.

⁷⁴Isto, 20.

Spomen naselja Molve seže u srednjovjekovno razdoblje, a početkom 16. stoljeća spominje se u popisu župa. Tamo je postojala kapela posvećena Blaženoj Djevici Mariji. Religiozna povijest naselja povezana je s gotičkim drvenim kipom Djevice Marije, uz kojeg su vezane priče i legenda o čudotvornom pronalasku kipa. U narodu je ostala predaja da su, uslijed osmanskih prodora i pustošenja, stanovnici Molvi prilikom napuštanja naselja zakopali Marijin kip u blizini kapele nadajući se da će se brzo vratiti i tako sačuvati kip. Tek sto godina kasnije, kada su se potomci nekadašnjih stanovnika i stanovnici okolnih mjesta vratili i nastanili Molve, prilikom ispaše stoke, jedan vol je rogovima zapeo za taj kip i iskopao ga. Tada je stanovništvo obnovilo kapelu i postavilo kip u nju. Tijekom 17. stoljeća priča se proširila krajem i tada su započela vjerska hodočašća u Molve.⁷⁵ Molve su prilikom obnove mjesta pripale pod đurđevačku župu, a molvarska župa je obnovljena je 1665. godine. Zidana župna crkva koja je opisana u zapisima kanonske vizitacije 1787. godine, bila je smještena izvan sela u polju. Župni dvor je bio u lošem stanju, a crkva je bila okružena grobljem. Selo je brojilo 103 kuće, a škole i učitelja nije bilo. Od 18. stoljeća Molve su bile u sastavu virovske kapetanije kao dio Đurđevačke pukovnije. Vojnu obvezu imali su svi vojno sposobni muškarci do 60 godina starosti, a obiteljski život vođen je u okviru kućnih zadruga, kao i u ostalim dijelovima Vojne krajine. Sredinom 19. stoljeća selo je brojilo više od 150 kuća i tada je započela gradnja današnje crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije. Crkva je jedan od prepoznatljivih simbola čitavoga kraja. Smještena je na brežuljku usred sela i podsjeća na katedralu zbog svoje visine. Pogled na nju seže iz raznih dijelova Podravine. U samoj gradnji crkve sudjelovali su mještani Molvi, koji su vlastitim radom i različitim doprinosima priveli kraju desetogodišnju izgradnju crkve. Novčani doprinos dali su zagrebački nadbiskup Juraj Haulik i car Franjo Josip I.⁷⁶ Molve su danas najpoznatije marijansko svetište u Podravini, a pravi društveno-gospodarski procvat su doživjele krajem 19. stoljeća, kada prilikom ukidanja Vojne krajine nastaje Općina Molve.

Ferdinandovac je jedino naseljeno mjesto u đurđevačkoj Podravini za koje znamo točan datum i godinu nastanka. Sama izgradnja mjesta djelo je Vojne krajine i sva nadležnost vlasti u Ferdinandovcu bila je pod Đurđevačkom pukovnijom. Nalog iz Beča bio je da se naselje uz Dravu, Brod, koje je postojalo od vremena osmanskih pustošenja, preseli na povoljniji položaj. Stanovništvo Broda činili su Hrvati, a kraj sela je bio prijelaz preko Drave u Ugarsku. Sjedište župe bilo je u udaljenijem Kloštru, a u selu je postojala drvena kapelica posvećena sv. Nikoli. Život u Brodu bio je nepovoljan zbog čestih poplava te je rijeka Drava

⁷⁵ŠADEK, *Molvarska Podravina i druge teme: izbor studija i radova*, 11.

⁷⁶HORVAT, *Hrvatska Podravina – Pretisak*, 58.

mijenjanjem toka ugrožavala poljoprivredna zemljišta.⁷⁷ Brođani su živjeli u kućnim zadrugama baveći se poljoprivredom, dok su muškarci obnašali vojničku službu. Brod je bio povučeno naselje čiji stanovnici su nerijetko živjeli u siromaštvu i bijedi. Točan datum kada je završena izgradnja Ferdinandovca bio je 9. studeni 1844. godine. Naredba je bila da se čitavo stanovništvo Broda, koje je činilo ukupno 83 obitelji, mora preseliti u novoosnovani Ferdinandovac. Mjesto je izgrađeno geometrijski pravilno, po uzoru na Bjelovar. Kapetan đurđevačke kapetanije Rajmund Tarbuk planirao je raspored zgrada unutar sela. U sredini sela bila je župna crkva i zgrada straže, a ulice su se pravilno širile. Izgrađene su drvene kuće i staje za bivše stanovnike Broda. Ubrzo je mjesto dobilo školu, crkvu i župni dvor. Selo je nazvano *Ferdinandovac* prema caru Ferdinandu V., iako bi kajkavskom narječju toga kraja više odgovarao naziv *Ferdinandovec*. Stanovnici toga kraja ipak najviše koriste naziv sela *Ferdinant*. Prva godina života u Ferdinandovcu bila je prilično teška, jer su stanovnici usred prirodnih nepogoda izgubili usjeve. Za crkvu, koja tada još nije bila sagrađena, stanovnici nisu imali sredstava. Kako bi dobio sredstva za župnu crkvu, župnik Ivan Južak je pisao pismo caru Ferdinandu V. i obavijestio ga kako će nebeski zaštitnik župe biti sv. Ferdinand, kojeg je car štovao kao krsnog zaštitnika. Car je iz tog razloga odobrio sva sredstva za gradnju i uređenje župne crkve.⁷⁸

Najstariji zapis o postojanju mjesta Kalinovac potječe iz crkvenog zapisa iz 1680. godine gdje se spominje da u selu Kalinovcu postoji 50 kuća. Taj podatak je važan iz razloga jer svjedoči o tome da je upravo Kalinovac najstarije naseljeno mjesto na području *ničije zemlje*, između Đurđevca i Virovitice, koje je postojalo prije samog oslobođenja Virovitice od osmanske vlasti 1684. godine. Za nastanak 50 kuća trebao je proći dulji period, tako da je vrlo vjerojatno naselje postojalo puno prije 1680. godine. Postoji jedan podatak o nastanku sela 1636. godine, no on je sačuvan u narodnoj predaji. Na karti Varaždinskog generalata iz 1639. godine, istočno od Đurđevca, označeno je na brežuljku mjesto *Calinovez*.⁷⁹ Selo su osnovali đurđevački krajišnici koji su tamo naselili svoje obitelji. Naselje je nastalo na pješčanom brijegu, gdje i danas stoji najstarija sačuvana zgrada izvornog Kalinovca, zgrada straže (Stacija) iz 1766. godine. Staro naselje sastojalo se od dvije ulice sa zapadne strane tog pješčanog brijega. Ispred tih ulica, nastala je kapela sv. Luke, najvjerojatnije između 1684. i

⁷⁷HORVAT, *Hrvatska Podravina – Pretisak*, 47.

⁷⁸Paškal, CVEKAN (1996.), *Ferdinandovac: od Broda na Dravi do Ferdinandovca u močvari*, Ferdinandovac, 53-58.

⁷⁹Paškal, CVEKAN (1991.), *Kalinovac: selo i župa*, Virovitica, 28.

1700. godine, a oko kapele bilo je groblje. Prema podacima kanonske vizitacije iz 1787. godine, drvena kapela sv. Luke bila je u dobrom stanju i prikladno opremljena.⁸⁰

Slika 3. Zavičajni muzej Kalinovac i kapela Presvetog Srca Isusovog u Gornjem kraju

Fotografija prikazuje najstariji dio Kalinovca, odakle je nastalo naselje. Kapela je podignuta na mjestu nekadašnje kapele sv. Luke s početka 18. stoljeća. Prostor nekadašnje zgrade vojne straže, nakon ukinuća Vojne krajine, prenamijenjen je za građanske potrebe, a od 1971. godine zgrada je postala Zavičajni muzej Kalinovac.

Izvor: Fotografirala Martina Carek, 5. kolovoz 2021., Kalinovac

Godine 1787. Kalinovac je imao oko 630 stanovnika.⁸¹ Sa sjeverne i istočne strane naselje je bilo okruženo močvarama, koje su sredinom 19. stoljeća isušene i nastale su obradive površine. Sa zapadne strane Kalinovac graniči s đurđevačkim posjedima te je od svojeg nastanka pripadao župi sv. Jurja sve do osnivanja župe u Kalinovcu 1881. godine, kada je naselje brojilo oko 2000 stanovnika. Župna crkva sv. Luke Evanđeliste izgrađena je 1867. godine u neogotičkom stilu te danas stoji u samom središtu sela Kalinovac. Selo Kalinovac se od samog nastanka razvijalo u sklopu Vojne krajine te je spadao pod zapovjedništvo Đurđevačke pukovnije. Život se odvijao u okviru kućnih zadruga i vojne službe, a tek

⁸⁰CVEKAN, *Kalinovac: selo i župa*, 37.

⁸¹HORVAT, *Hrvatska Podravina – Pretisak*, 32.

dokinućem Vojne krajine u Kalinovcu se osnivaju mnoga građanska udruženja što je obogatilo društveni život Kalinovčana.⁸²

Slika 4. Župna crkva sv. Luke Evandeliste

Izvor: Fotografirala Martina Carek, 5. kolovoz 2021., Kalinovac

Današnje naselje Kloštar Podravski nastalo je krajem 17. stoljeća. Na tom mjestu postojali su naselje i župa u srednjovjekovnom razdoblju, no ono je opustošeno prilikom osmanskih osvajanja. Nekada se naselje nazivalo *Gorbonok*, a postojao je i franjevački samostan od kraja 13. stoljeća, koji je djelovao sve do sredine 16. stoljeća kada su ga uništili Osmanlije u svojim pohodima kroz Podravinu. Upravo je prema samostanu Kloštar dobio svoje ime. Župa u Kloštru utemeljena je 1702. godine. Pod kloštransku župu 1706. godine pripala su naselja Kloštar, Prugovac, Sesevete i Suha Katalena. Broj kuća je kroz stoljeće bio u porastu, a nastajala su i nova naselja koja su pripala kloštranskoj župi, poput Kozarevca, Budančevice, Dinjevca i Grabrovnice.⁸³

Naselje Podravske Sesevete djelomično je zadržalo kontinuitet naseljenosti od srednjega vijeka. U vrijeme osmanske prijetnje, stanovništvo starih Seseveta povuklo se prema

⁸²CVEKAN, *Kalinovac: selo i župa*, 45.

⁸³HORVAT, *Hrvatska Podravina – Pretisak*, 33-36.

Dravi, na nepristupačan šumama i močvarama okružen teren, Jablanovu gredu. Godine 1695. stanovništvo iz Jablanove grede vratilo se u Sesvete. Od tada su sve naseljene obitelji pripale pod vlast Vojne krajine. Muški članovi obitelji stupili su u vojnu službu te su određene granice naselja prema kojima su stanovnici imali oranice i livade. Iz opisa sela Sesveta, kloštranskog župnika 1780. godine, saznajemo da su Sesvete udaljene sat vremena hoda od Kloštra po piješčanom tlu prema Dravi. Kroz selo je prolazila jedna ulica, a na povišenom dijelu ulice nalazila se zidana kapela Svih Svetih. U središtu sela nalazila se zgrada vojničke straže.⁸⁴ Sesvećani su se bavili poljoprivredom i stočarstvom te živjeli u kućnim zadrugama. Ukinućem Vojne krajine raspale su se kućne zadruge te je započelo novo razdoblje u društvenom i gospodarskom razvoju mjesta. Crkva Svih Svetih sagrađena je 1878. godine, a župa u Sesvetama je osnovana 1886. godine.⁸⁵

⁸⁴Paškal, CVEKAN (1994.), *Podravske Sesvete: selo i župa*, Podravske Sesvete, 21-30.

⁸⁵HORVAT, *Hrvatska Podravina – Pretisak*, 76.

5. Gospodarstvo đurđevačke Podravine od 17. do konca 19. stoljeća

Temelj gospodarstvenog života u đurđevačke Podravine bila je poljoprivredna proizvodnja temeljena na ratarstvu i uzgoju stoke. Novost na tom prostoru nakon osmanskih osvajanja bilo je stvaranje vojnokrajiškog sustava koji je postavio razmjerno drugačije društvene odnose, a gospodarstvo je ostalo na proizvodnim snagama kasnog srednjeg vijeka. Sjetva i način obrade zemljišta ostao je na zaostaloj razini u usporedbi sa zapadnim prostorom Europe. Zemljište u Vojnoj krajini bilo je vojno leno i krajišnici su bili seljaci slobodnjaci, ali podložni vojnoj upravi i krajiškim zakonima. Dok je u civilnom dijelu sjeverozapadne Hrvatske tekao obrtni razvoj u gradovima u okviru cehova i bratovština, poput Varaždina, Čakovca i Koprivnice, obrti u vojnokrajiškim mjestima bili su usmjerni na proizvodnju nužnih potrepština u okviru kućnih zadruga. Tek od 19. stoljeća jačaju obrti u okvirima vojničke regimente. Određeno značenje imao je uzgoj dudova svilca za potrebe svilarstva. Marija Terezija je 1763. godine izdala patent prema kojemu je pozvala na uzgoj dudova svilca. Stanovništvo se u većoj mjeri odazvalo na akcije sadnje tako da je svilarstvo procvatelo u čitavoj sjeverozapadnoj Hrvatskoj, a negdje se održalo i do Drugog svjetskog rata.⁸⁶ O jačanju obrta, trgovine i razvoja proizvodnje na ovom području možemo govoriti tek u drugoj polovici 19. stoljeća i spajanjem s civilnim prostorom nakon ukidanja Varaždinskog generalata.

⁸⁶FELETAR, *Podravina – Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, 168.

5.1. Utjecaj rijeke Drave na naselja đurđevačke Podravine

Slika 5. Drava

Izvor: Fotografirala Martina Carek, 25. travanj 2020., Podravske Sesvete

Vode predstavljaju važan element na području đurđevačke Podravine. Prvenstveno, to se odnosi na rijeku Dravu po kojoj je i nazvan čitav prostor. Drava, kao pogranična rijeka, u 16. i 17. stoljeću je činila granicu između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva, a u 18. stoljeću administrativnu granicu ugarskih županija i vojnokrajiškog teritorija. Drava je u 16. i početkom 17. stoljeća predstavlja prirodnu prepreku za prodor Osmanlija iz Ugarske, ali je zbog povremenog smrzavanja omogućavala upade osmanske vojske s ugarskog područja u Podravinu. Kako je rijeka mijenjala svoj tok južnije, ostao je dio njezina teritorija s njezine lijeve strane oko naselja Ždala, Gola i Repaš. Ta naselja danas nazivamo hrvatsko Prekodravlje, a kao dio Đurđevačke pukovnije ostala su odlukom Marije Terezije iz 1753. godine.⁸⁷ Drava je svojim promjenama toka utjecala na život u naseljima u neposrednoj blizini, jer je često izazvala poplave. Taloženje šljunka i pijeska, koji Drava nosi sa sobom, odvija se upravo u ovom dijelu Podravine. To je omogućilo ljudima u ovom dijelu Podravine korištenje tih resursa u građevinske svrhe. Projekti uređenja Drave započeli su u drugoj polovici 18. stoljeća od strane vojnokrajiških vlasti. Poduzimane su mjere regulacije toka rijeke s ciljem sprječavanja poplava i čišćenja korita i obala. Plovidba Dravom bila je teška i

⁸⁷CIK, *Ekohistorija Virja i Đurđevca u drugoj polovici 18. stoljeća*, 33.

nesigurna zbog niske, nestabilne i pjeskovite obale.⁸⁸

Tijekom 18. stoljeća odvija se proces isušivanja močvara, gradnje nasipa i regulacije vodotoka iskapanjima kanala. Sam proces isušivanja močvara bio je mukotrpan i dugotrajan. Tehnička pomagala onoga doba nisu bila dovoljno razvijena, tako da je mnogo ljudi bilo angažirano na tim poslovima uz težak fizički rad.⁸⁹ U močvare oko Đurđevca slijevali su se potoci koji izvire iz Bilogore. Kako bi se stalo na kraj učestalim poplavama, sredinom 18. stoljeća iskopan je kanal Čivičevac. Ime je dobio po zapovjedniku Đurđevačke pukovnije, Ignjatu Čiviću pl. Rohrskom (1802.-1865.).⁹⁰ Čivić je dao veliki doprinos gospodarskom razvoju Đurđevca, jer je njegovom zaslugom popravljen put između Đurđevca i Bjelovara, sagrađena poštanska cesta između Koprivnice i Virovitice te se radilo na isušivanju močvara čime je, nakon obavljena posla, dobiveno više tisuća jutara novih livada. Čivičevac su nazivali i *Glavni kanal* jer se u njega ulijevala voda iz desetak manjih kanala. Kanal i danas prolazi uz rubni dio kvarta Peski u Đurđevcu, preko polja prema Kalinovcu gdje prolazi selom uz župnu crkvu prema šumama, naselju Batinske, zatim prema Podravskim Sesvetama i konačno, iza Pitomače se ulijeva u Dravu.

Regulacija toka rijeke Drave i isušivanje močvara u 18. stoljeću doprinijelo je gospodarskom razvoju okolnih naselja. Stvara se mnogo obradivih površina i dotadašnja nepristupačna područja postaju pogodna za gospodarsko iskorištavanje. Nastaju i nova šumska područja, dok se druge velike, do tada nepristupačne, šume počinju krčiti. Uz samu rijeku Dravu veže se nekoliko zanimanja kojima su se bavili stanovnici đurđevačke Podravine. Uz ribarstvo, koje je i danas aktualno, iako većinom rekreativno, važno je osvrnuti se na mlinarstvo. Područje đurđevačke Podravine bilo je pogodno za razvoj mlinarstva jer obiluje vodotocima, tako da je dio mlinova bio smješten na Dravi, a dio na potocima. Postoji podatak da je na području Varaždinskog generalata 1817. godine bilo 626 mlinova. Desetak mlinova bilo je smješteno na potocima diljem đurđevačke Podravine. O mlinarstvu i mlinovima na Dravi pisao je profesor Željko Holjevac. On opisuje mlinove kao drvene vodenice u kojima je voda pokretala mlinska kola, a ona su pokretala mlinsko kamenje koje je prerađivalo žito u brašno. Bavljenje mlinarstvom osiguravalo je egzistenciju ljudima uz Dravu, a isto tako bilo je i dio njihova identiteta.⁹¹

⁸⁸CIK, *Ekohistorija Virja i Đurđevca u drugoj polovici 18. stoljeća*, 41.

⁸⁹Isto, 48.

⁹⁰Vladimir, MIHOLEK (2013.), „Dravske vodenice i mlinovi potočari đurđevačke Podravine od polovice 18. do polovice 20. stoljeća.“ *Podravina* Vol.12 No.24., 122.

⁹¹Željko, HOLJEVAC (2011.), „O mlinovima i mlinarenju na Dravi potkraj 18. i početkom 19. stoljeća.“ *Ekonomika i ekohistorija* Vol.7 No.1., 113.

Slika 6. Vodenica Sveta Ana

Izvor: Fotografirala Martina Carek, 19. prosinac 2020., Sveta Ana

5.2. Bilogora i šumska bogatstva

Gorje Bilogora za stanovnike Podravine ima više značenja. Ondje su danas smještena sela Šemovci, Sveta Ana, Čepelovac, Budrovac, Sirova Katalena, Suha Katalena i Mičetinac. Mnogi stanovnici ovoga kraja imaju vinograde i šume smještene na obroncima Bilogore. Na Bilogori je izgrađeno najviše objekata, kuća i klijeti, u usporedbi s ostalim hrvatskim gorama i planinama. Bilogorske šume služe kao izvor drveta za ogrjev, poput bagrema, a i obiluju ostalim šumskim resursima i divljači. Također, Bilogora obiluje vodnim resursima, naftom, plinom, pijeskom, ugljenom, glinom i ilovačom. Bilogora je prostrana, no ne i visoka. Najviši vrh je na 309 m nadmorske visine. U vrijeme osmanske opasnosti, Bilogora je pružala skrovište starosjedilačkom stanovništvu od neprijatelja. Oni koji ne poznaju bilogorske puteve, koji su u prošlosti često bili zamršeni, vijugavi, neprohodni i opasni, lako mogu

zalutati. Bilogorska naselja su u vrijeme Vojne krajine bila slabo povezana sa župnim središtem u Đurđevcu i činila su najslabije naseljeno područje đurđevačke Podravine.⁹²

Slika 7. Mičetinski jarek na sjevernoj padini Bilogore

Izvor: Fotografirala Martina Carek, 19. prosinac 2020., Mičetinac

Razvoj poljoprivrede utjecao je na iskorištavanje šumskih površina. Šume su služile, ne samo kao izvor ogrjeva i skrovište, već kao izvor hrane i materijala za proizvodnju, a drvo je korišteno kao glavni građevinski materijal. Materijali za izradu ograda i drugih objekata od šiba uzimao se također iz šuma. Najugroženije su bile mladice koje su stradavale zbog nepažnje prilikom sječe ili su ih pojele svinje, koze i ovce koje su bile na ispaši u šumi. Intenzivno krčenje šuma u Vojnoj krajini ostvareno je tijekom 17. i 18. stoljeća. Sve šume na ovom području pripadale su državi, a pravo na njihovo uživanje imala je Vojna krajina. Tijekom 18. stoljeća vlasti su raznim uredbama pokušale regulirati i nadzirati njihovo iskorištavanje. Tako je Dvorsko ratno vijeće 1762. godine ograničilo sječju drva u Varaždinskom generalatu, a iz 1765. godine potječe uredba o šumama u Karlovačkom generalatu. Godine 1787. godine donesen je novi šumski red *Waldordnung* za Hrvatsko-slavonsku Vojnu krajinu. Donesene uredbe predviđale su stroge kazne za prekršitelje, a sječa se odvijala uz nadzor šumarskih službenika.⁹³

⁹²CIK, *Ekohistorija Virja i Đurđevca u drugoj polovici 18. stoljeća*, 104-107.

⁹³Isto, 125-135.

Slika 8. Posebni rezervat šumske vegetacije Crni jarki

Izvor: Fotografirala Martina Carek, 26. studeni 2020., Kalinovac

5.3.Đurđevački pijesci

Specifično pješčano područje prostire se uz desnu obalu rijeke Drave od sjeverozapada prema jugoistoku. Ono obuhvaća prostor sjeverno i istočno od Đurđevca, naselja Molve, Kalinovac i Kloštar Podravski. Te najviše naslage eolskog pijeska u Hrvatskoj nazivaju se *Đurđevački pijesci* ili *Hrvatska Sahara*. Mnogi su se stručnjaci bavili ovim prirodnim fenomenom kako bi razjasnili postanak tolikih količina pijeska na ovom području. Neki od njih bili su Dragutin Gorjanović Kramberger, Mijo Kišpatić, Ivan Kranjčev, Josip Poljak, Dragutin Feletar, Vladimir Blašković, Hrvoje Petrić i mnogi drugi. Prevladava mišljenje kako je nastanak pješčanih sedimenata nastao na prijelazu iz pleistocena u holocen, prije otprilike 9 do 11 tisuća godina.⁹⁴ Ipak, postavljaju se pitanja „otvorenosti“ pijesaka kroz povijest. Iz srednjovjekovnog razdoblja nema zapisa o pijescima. Većinom se spominju močvarni tereni. Povjesničar Hrvoje Petrić pretpostavlja kako je povećana naseljenost u blizini pijesaka tijekom 17. i 18. stoljeća i eolska erozija tla doprinijela „otvaranju“ pješčanih površina.⁹⁵ Otvaranje, odnosno ponovno oživljavanje naslaga pijeska u blizini Đurđevca dogodilo se u ranome novom vijeku kao rezultat djelovanja čovjeka u kombinaciji s klimatskim

⁹⁴PETRIĆ, *Pogranična društva i okoliš*, 42.

⁹⁵Isto, 46.

promjenama. Zemljoradnja, stočarstvo i krčenje šuma doveli su do ogoljenih površina i pijesak je postao „živ“. Time su izazvani nepovoljni životni uvjeti, zbog gospodarskih šteta koje je pijesak stvarao.⁹⁶ Godine 1900. objavljen je prvi opis Đurđevačkih pijesaka u Zagrebu od strane učitelja Anke i Milana Poljaka. Oni navode kako je pijesak bio „pokretan“ te je seljacima nanosio velike štete na njivama i vinogradima. Također, pijesak je zatrpavao puteve, dvorišta i vrtove.⁹⁷ U 19. stoljeću pijesak je zadavao neprilike stanovnicima ovoga kraja te se razmišljalo kako ga ukrotiti. Iz tog razdoblja potječe i naziv *krvavi peski*. Obuzdavanje pijesaka bio je mukotrpan i dug proces u kojem je sudjelovalo lokalno stanovništvo i šumarski stručnjaci. Tako se krenulo s pošumljavanjem terena borom, bagremom, smrekom i jasenom te se kretanje pijeska sprječavalo ukopavanjem granja zečjaka, borovnice i johe.⁹⁸ Tako se riješio problem, ali je dio pijesaka stavljen pod zaštitu. Godine 1963. dio nepošumljenih površina pijesaka proglašen je specijalnim botaničkim rezervatom.⁹⁹ Danas su Đurđevački pijesci jedinstveno i prepoznato stanište nekih endemskih vrsta i specifične vegetacije te privlače velik broj posjetitelja i zaljubljenika u prirodu.

Slika 9. Geografsko-botanički rezervat *Đurđevački pijesci*

Izvor: Fotografirala Martina Carek, 6. siječanj 2021., Đurđevac

⁹⁶Radovan, KRANJČEV (2006.), *Pijesci u Podravini: Đurđevački pijesci*, Đurđevac, 9.

⁹⁷KRANJČEV, *Pijesci u Podravini: Đurđevački pijesci*, 14.

⁹⁸PETRIĆ, *Pogranična društva i okoliš*, 51.

⁹⁹Isto, 52.

6. Ukidanje institucija Vojne krajine i uključivanje prostora Vojne krajine u civilnu Hrvatsku

Povod sve većem nezadovoljstvu krajišnika bilo je ukidanje kmetstva 1848. godine, jer je time položaj krajišnika oslabio u odnosu na seljaštvo civilne Hrvatske i Slavonije. Smirivanje nezadovoljstva car je pokušao ostvariti 1849. godine proglašenjem Vojne krajine zasebnom krunskom zemljom Habsburške Monarhije. No, usprkos tome, Hrvatski sabor je nastavio zahtjeve o sjedinjenju. Održavanje vojnog uređenja na prostoru Vojne krajine postala je velika prepreka gospodarskom razvoju tog područja. Sve više se širilo shvaćanje da je održavanje takvog sustava veći ekonomski teret za Monarhiju, nego što je to bila korist od jeftine vojne snage.¹⁰⁰ Razvojačenje pukovnija Vojne krajine proglašeno je carevim manifestom 1873. godine, no pitanje sjedinjenja s hrvatskim zemljama još nije riješeno.¹⁰¹ Iz razloga dugogodišnjeg odugovlačenja konačnog sjedinjenja vojnokrajiškog prostora s civilnom Hrvatskom, ban Ivan Mažuranić dao je stavku na mjestu bana 1880. godine. Odluka o konačnom spajanju Hrvatsko-slavonske vojne krajine donesena je 1881. godine od strane cara Franje Josipa I. Ban Ladislav Pejačević preuzeo je upravu nad bivšim teritorijem krajine 1. kolovoza 1881. godine. Ukinuće Vojne krajine, dočekali su stanovnici đurđevačke Podravine s oduševljenjem uz svečane proslave. Tijekom razvojačenja upravne poslove preuzela je u nadležnost Bjelovarsko-križevačka županija te je formirana upravna jedinica kotar Đurđevac.¹⁰²

6.1. Razvoj gospodarstva i osnivanje udruženja građana u drugoj polovici 19. stoljeća

Dok je u zapadnoj Europi zamah uzimala industrijska revolucija, prostor panonske Hrvatske uvelike zaostaje za tim procesima. Preduvjeti za stvaranje industrijske proizvodnje u podravskom kraju stvarani su u zadnjim desetljećima 19. stoljeća. Većina stanovništva i dalje se bavila poljoprivrednom proizvodnjom. Od izvanpoljoprivrednih djelatnosti najzastupljenija je bila prerada drva. Nakon ukinuća Vojne krajine, pristupilo se pravilnijem gospodarenju šumskim bogatstvima. Jače obrtničko središte bio je Novigrad Podravski u kojem je još sredinom 19. stoljeća nastala obrtnička bratovština u okvirima vojničke regimente. Udruživanje obrtnika na području Virja započelo je 1867. godine osnivanjem Gospodarske bratovštine, s ciljem poboljšanja gospodarskih uvjeta virovske kapetanije. U Đurđevcu je osnovana prva obrtnička zadruga 1866. godine te je imala oko 150 članova.¹⁰³ Nakon

¹⁰⁰ MOAČANIN, *Radovi iz povijesti Vojne krajine*, 75.

¹⁰¹ Mirko, VALENTIĆ (1981.), *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849.-1881*, Zagreb, 273.

¹⁰² FELETAR, *Podravina – Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, 124-125.

¹⁰³ Isto, 163.

razvojačenja Đurđevac se uklopio u sustav Banske Hrvatske što je pogodovalo njegovu razvoju na društveno-kulturnom i gospodarskom planu. Tako su osnovane različite udruge građana, kulturno-umjetničko društvo „Petar Preradović“ 70-ih godina 19. st., a zatim i Dobrovoljno vatrogasno društvo 1890. godine. Dobrovoljna vatrogasna društva bila su osnovana u gotovo svim mjestima đurđevačke Podravine krajem 19. stoljeća. Uz to, stvarane su različite zemljišne zajednice od kojih su nastale početkom 20. stoljeća livadarske, gospodarske, stočarske i druge seoske zadruge. U Đurđevcu je djelovao niz obrtnika, a među njima se istaknula židovska obitelj Braun. Oni su osnovali prvi moderni parni mlin u Đurđevcu 1885. godine. Uz to su kasnije, početkom 20. stoljeća, krenuli u proizvodnju ulja i zlatarstvo. Njihova tragedija je bilo stradanje u logoru Auschwitzu gdje su deportirani tijekom Drugog svjetskog rata.¹⁰⁴ Godine 1912. završena je željeznička pruga koja je povezala Đurđevac s Osijekom i Zagrebom, što također pogoduje gospodarskom razvoju. Iskorištavanje prirodnih resursa, ugljena, šljunka, gline i pijeska pogodovalo je jačanju gospodarstva, koje je pravi zamah imalo tek u 20. stoljeću. Dvadesetih godina prošlog stoljeća započela su prva istraživanja nafte i zemnog plina te iskorištavanje istog.¹⁰⁵

¹⁰⁴Zdravko, ŠABARIĆ (2013.), *Obitelj Braun – uspon i tragedija đurđevačke obitelji Braun*, Đurđevac, 27-49.

¹⁰⁵ZVONAR, „Nekoliko crtica o povijesti Đurđevca“, 295.

7. Zaključak

Početak ranonovovjekovnog razdoblja u đurđevačkoj Podravini bilo je vrijeme diskontinuiteta društvenog i gospodarskog života uoči osmanskih provala. Migriranjem starosjedilačkog stanovništva većina naselja je opustošena, a zemljišta su godinama stajala neobrađena. Uoči stabilizacije na imperijalnoj granici Habsburške Monarhije i Osmanskoga Carstva početkom 17. stoljeća, područje đurđevačke Podravine dolazi u fazu postupene obnove gospodarskog i društvenog života. Prekid osmanske opasnosti rezultirao je doseljavanjem stanovništva u nekadašnja naselja, uspostavom novih naselja i novih župa. Čitavo 17. stoljeće obilježeno je tim procesima. Promjene unutar društvenog uređenja donijela je uspostava vojnokrajiške vlasti i uprave, tako da se taj prostor razvijao pod nešto drugačijim okolnostima nego prostor civilne Hrvatske. Iako je početkom 18. stoljeća postojanje Varaždinskog generalata postalo upitno gubitkom obrambene svrhe i strateškog položaja, zbog oslobođenja Slavonije i Srijema, on nije ukinut. Razlozi su se krili u tome što je centralna vlast iz Beča u tom području vidjela izvor jeftine i mnogobrojne vojne sile. Sva naselja đurđevačke Podravine, čiji nastanak i razvoj je opisan u ovome radu, bila su pod upravom Đurđevačke pukovnije od sredine 18. stoljeća pa sve do razvojačenja Varaždinskog generalata. Vojna uprava na tom području imala je svoje pozitivne, ali i negativne strane. Historiografska je ocjena da su prevladavale one negativne, poput života pod strogom vojničkom stegom, eksploatacije stanovništva koje ujedno radi na zemlji, odrađuje određenu radu, popravlja utvrde, puteve i mostove te odlazi na razna ratišta za potrebe Monarhije, masovno krčenje šuma i iskorištavanje prirodnih resursa. Obitelji krajiškog stanovništva živjele su unutar kućnih zadruga, a većinsko stanovništvo su bili Hrvati rimokatoličke vjeroispovijesti. Na višim položajima bili su krajiški oficiri i sama pukovnijska elita koja je uživala ugled te razne povlastice. Ipak, od pozitivnih strana valja istaknuti određene zahvate na ovom području koje je vojnokrajiška uprava donijela, a što je poboljšalo životne uvjete. Radi se na primjer o akcijama isušivanja močvarnog terena, dobivanja novih obradivih površina, regulacijama vodotoka rijeke Drave, infrastrukturnim zahvatima gradnje nasipa, kopanja kanala te samog osnivanja novih naselja te izgradnje Ferdinandovca 1844. godine.. Također, vrijeme vladavine prosvijećenih apsolutista Marije Terezije i Josipa II. bilo je obilježeno mnogobrojnim reformama gospodarskog, društvenog i kulturnog života, kojima je cilj bio razvoj i poboljšanje životnih uvjeta u čitavoj Monarhiji, ali i jačanje centralizacije i germanizacije. Po gospodarskoj moći, područje đurđevačke Podravine, iako bogato prirodnim resursima, zaostajalo je u svom razvoju. Obrtna djelatnost bila je ograničena na vojne potrebe i agrarnu privredu. Razvojačenjem prostora Vojne krajine, đurđevačka Podravina je

uklopljena u prostor civilne Hrvatske pod banskom upravom i postala dijelom Bjelovarsko-križevačke županije. Također, u drugoj polovici 19. stoljeća, stvoreni su preduvjeti za razvoj industrije, koji je započeo početkom 20. stoljeća.

Razdoblje od 17. do 19. stoljeća u đurđevačkoj Podravini, obilježeno je vojnokrajiškom upravom, koja je u ostavila tragove u naseljima do danas. Te tekovine vrijedne su proučavanja i novih istraživanja. Prostor đurđevačke Podravine danas je prepoznat kao područje koje bilježi kontinuitet razvoja i bogate kulturno-povijesne baštine. Povoljan geografski položaj, učinkovito raspolaganje resursima i ulaganja u razvoj kraja rezultirali su time da je područje poželjno i ugodno mjesto za život. Prostor za daljna istraživanja postoji, a njegovanje povijesne baštine, očuvanje lokaliteta te zaštita prirodnih bogatstava moraju biti imperativ stanovnicima ovoga kraja.

8. Bibliografija

8.1. Knjige

- BUCZYNSKI, Alexander (2011.). *Pa to su samo Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest. 69, 192
- CIK, Nikola (2016.). *Ekohistorija Virja i Đurđevca u drugoj polovici 18. stoljeća*. Samobor: Meridijani. 15, 23-48, 104-107, 125-135, 148-149
- CVEKAN, Paškal (1996.). *Ferdinandovac: od Broda na Dravi do Ferdinandovca u močvari*. Ferdinandovac: Općina Ferdinandovac. 53-58
- CVEKAN, Paškal (1994.). *Podravske Sesvete: selo i župa*. Podravske Sesvete: vlastita naklada. 21-30
- CVEKAN, Paškal (1991.a). *Đurđevac – kakav nije poznat*. Đurđevac: Skupština općine Đurđevac. 18-23, 37-42, 47-49, 67-68
- CVEKAN, Paškal (1991.b). *Kalinovac: selo i župa*. Virovitica: vlastita naklada. 28, 37, 45
- CVEKAN, Paškal (1976.). *Virje*. Virje: Župni ured Virje. 19-22
- ČORALIĆ, Lovorka (ur.) (2013.). *U potrazi za mirom i blagostanjem: Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska. 137, 283-285
- FELETAR, Dragutin (1988.). *Podravina: općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*. Centar za kulturu, Koprivnica. 76-77, 96-100, 124-125, 156-157, 163-168
- HODALIĆ, Ivan (2012.). *Iz povijesti đurđevačke Podravine – kako su hrvatski krajišnici „zarobili“ Napoleona 1796. godine*. Matica hrvatska ogranak Đurđevac, Zagreb. 128-142
- HORVAT, Rudolf (1997.). *Hrvatska Podravina – Pretisak*. Koprivnica: Hrvatsko povijesno društvo Koprivnica i nakladna kuća „Dr.Feletar“ Koprivnica. 12-18, 32-36, 47, 58, 76
- IVELJIĆ, Iskra (2010.). *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine*. Zagreb: Leykam International. 139, 163
- KASER, Karl (1997.a). *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva (1545.-1754.)*, sv. I., prijevod Josip Brkić. Zagreb: Naprijed. 7-9, 53
- KASER, Karl (1997.b). *Slobodan seljak i vojnik. Povojačeno društvo (1754.-1881.)*, sv. II., prijevod Josip Brkić. Zagreb: Naprijed. 66
- KRANJČEV, Radovan (2006.). *Pijesci u Podravini: Đurđevački pijesci*. Đurđevac: Gradska knjižnica. 9-14

KRUHEK, Milan; JERAS POHL, Zlata; JAGIĆ, Željko (1985.). *Đurđevac – stari grad – Konzervatorska studija*. Zagreb: Regionalni zavod za zaštitu spomenika u Zagrebu. 5-7

MOAČANIN, Fedor (2016.). *Radovi iz povijesti Vojne krajine*. SKD Prosvjeta, Zagreb. 75, 175

OBAD ŠĆITAROCI, Mladen; BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, Bojana (1998.). *Dvorci i perivoji u Slavoniji od Zagreba do Iloka*. Zagreb: Šćitaroci. 144-146

PAVLEŠ, Ranko (2013.). *Podravina u srednjem vijeku povijesna topografija srednjovjekovne Gornje Komarnice (ludbreška, koprivnička i đurđevačka Podravina)* Koprivnica: Meridijani. 137, 172

PETRIĆ, Hrvoje (2012.). *Pogranična društva i okoliš: Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću*. Samobor, Zagreb: Meridijani, Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju. 39, 42-46, 51-52, 82, 109

ŠABARIĆ, Zdravko (2013.). *Obitelj Braun – uspon i tragedija đurđevačke obitelji Braun*. Đurđevac: Centar za kulturu Đurđevac. 27-49

ŠADEK, Vladimir (2008.). *Molvarska Podravina i druge teme: izbor studija i radova*. Molve: Općina Molve. 11

VALENTIĆ, Mirko (1981.). *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849.-1881*. Zagreb: Školska knjiga. 273

ZVONAR, Ivica (2007.). *Šemovci: prilozi za povijest mjesta*. Šemovci: Općina Virje, Mjesni odbor Šemovci. 12-20

8.2. Objavljeni radovi u stručnim časopisima

ADAMČEK, Josip (1969.). „Opis gospodarskog stanja vlastelinstava Đurđevca, Prodavića i Koprivnice 1548. godine.“ *Kaj* 6, 25-27.

HOLJEVAC, Željko (2011.). „O mlinovima i mlinarenju na Dravi potkraj 18. i početkom 19. stoljeća.“ *Ekonomika i ekohistorija* Vol.7 No.1., 110-115.

MIHOLEK, Vladimir (2013.). „Dravske vodenice i mlinovi potočari đurđevačke Podravine od polovice 18. do polovice 20. stoljeća.“ *Podravina* Vol.12 No.24., 120-140.

MILKOVIĆ, Kristina (2006.). „Položaj časnika prema zakonskoj regulativi za Vojnu krajinu: Krajiška prava (1754.) i Osnovni krajiški zakon (1807.)“ *Povijesni prilozi*, Vol. 25. No. 31., 161-182.

MOAČANIN, Fedor (1992.). „Organizacijske strukture Vojne krajine do sredine 18. stoljeća“ u *Arhivski vjesnik* No. 34-35, 157-163.

PETRIĆ, Hrvoje (2004.). „O podravskoj historiografiji“ *Podravina – časopis za multidisciplinarna istraživanja*, Vol. 3, No.5., 123-142.

ŠABARIĆ, Zdravko (2009.). „Legenda o picokima-inspiracija i likovni izazov“, *Podravski zbornik*, No.35., 214-221.

ZVONAR, Ivica (2011.). „Nekoliko crtica o povijesti Đurđevca“ *Cris*, Vol.12., No.1., 289-299.

8.3. Mrežni izvori

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.
<https://www.enciklopedija.hr/>

Hrvatski zavod za statistiku, <https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censustabshtm.htm>

8.4. Popis priloga

Slika 1. Pogled na šetnicu koja spaja <i>Stari grad</i> i park šumu <i>Borik</i> – obronci Bilogore u daljini.....	5
Slika 2. Utvrda <i>Stari grad</i>	11
Slika 3. <i>Zavičajni muzej Kalinovac</i> i kapela <i>Presvetog Srca Isusovog</i> u Gornjem kraju.....	24
Slika 4. Župna crkva <i>sv. Luke Evanđeliste</i>	25
Slika 5. Drava.....	28
Slika 6. Vodenica Sveta Ana.....	30
Slika 7. <i>Mičetinski jarek</i> na sjevernoj padini Bilogore.....	31
Slika 8. Posebni rezervat šumske vegetacije <i>Crni jarki</i>	32
Slika 9. Geografsko-botanički rezervat <i>Đurđevački pijesci</i>	33